

**Şehristânî'nin el-Milel ve'n-Nihal'ine Göre İmâmiyye'nin İma-
met Nazariyesi (Farklı Mâkâlât Gelenekleriyle Kıyaslama)***

The Imamate Theory of Imamiyya according to Shahrستاني's al-Milal wa-l-Nihal (A Comparison with Different Maqalat Traditions)

Mustafa YÜCE** - Ümit ERKAN***

Öz

İslâm mezhepleri tarihi klasik kaynakları içerisinde önemli bir yere sahip olan Şehristânî'nin el-Milel ve'n-Nihal adlı eseri, mukaddimesi ve objektifliği ile öne çıkmıştır. Mezhepleri tarafsız olarak aktaracağını belirten Şehristânî'nin, bu ilkesine ne denli sadık kaldığı İslâm mezhepleri hakkında doğru bilgi edinmemiz açısından önemlidir. Bu eserin İmâmiyye mezhebini esas alarak yaptığımız araştırmamızda, İmâmiyye'nin ve tâli kollarının görüşlerinin, Eş'arî, Müstakil Sünnî (İbn Hazm), Mürücü-Hanefî ve Zeydi-İsmâilî-İmamî gelenekten gelen eserlerle kıyaslanarak, bilgilerin geçerliliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Eş'arî geleneğinin önemli bir temsilcisine ait el-Milel adlı eserde, İmâmiyye mezhebinin bazı görüşleri eleştirilmiş, bazı İmâmiyye'ye ait

Abstract

Shahrستاني's work al-Milal wa'l-nihal, which has an important place among the classical sources of the history of Islamic sects, has come to the fore with its introduction and objectivity. The extent to which Shahrستاني, who stated that he would convey the sects impartially, was faithful to this principle is important for us to obtain accurate information about Islamic sects. In our research based on the Imamiyyah sect of this work, the views of the Imamiyyah and its subordinate branches has been tried to determine the validity of the information by comparing with the works from the Ash'ari, independent Sunni (Ibn Hazm), Murjiite-Hanafi and Zaydi-Isma'ili-Imami traditions. In al-Milal, a work by a prominent representative of the Ash'ari tradition, some of the views of

* Bu makale " Şehristânî'nin el-Milel ve'n-Nihal adlı eserine göre Şia ve görüşleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Rize, Türkiye / e posta: mustafa.yuce@erdogan.edu.tr/ ORCID: 0000-0002-4535-4043.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Rize, Türkiye / e posta: umit.erkana@erdogan.edu.tr/ ORCID: 0000-0001-6583-0767.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
30.01.2023	19.06.2023	30.06.2023

DOI 10.18403/emakalat.1244380

inanç esasları anlamsız ve tuhaf kar-
şılanmıştır. Buna rağmen Şeh-
ristâni'nin genel anlamda tarafsızlık
ilkesini korumaya riayet ettiği görül-
müştür. İmâmiyye'ye ait görüşlerin
farklı makâlât gelenekleriyle karşı-
laştırıldığında örtüştüğü tespit edil-
miştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Mezhep-
leri Tarihi, Şehristâni, el-Milel ve'n-
Nihal, Şia, İmâmiyye.

the Imamiyyah sect were criticized,
and some of the belief principles of the
Imamiyya were considered meaning-
less and strange. Nevertheless, it is ob-
served that Shahrastani generally re-
spected the principle of impartiality. It
was found that the views of the
Imamiyya overlap when compared
with different maqalat traditions.

Keywords: History of Islamic Sects,
Shahrastani, al-Milal wa-l-nihal, Shi'a,
Imamiyya.

Giriş

İslâm mezhepleri tarihi araştırmalarında birinci el kaynakların önemi tartışmasızdır. Fakat bu eserlerin sıhhati konusunda çeşitli kaygıların da olduğu bilinmektedir. Özellikle bu tür eserlerin dönemin siyasi iradesinin yönlendirmesinin bir ürünü olduğu, karşı tarafı eleştirme amacıyla yazıldığı, çarpıtma bilgiler içerdiği şeklinde birçok eleştiri aldığı görülmektedir. Şehristâni'nin hicri 521 (M. 1127-1128) tarihinde yazılmış el-Milel ve'n-nihal adlı eseri bu tür eleştirilerin bir kısmını almakla birlikte tarafsız ve objektif olma iddiasıyla yazılan önemli Mezhepler Tarihi kaynakları arasında yer almaktadır. Eserin mukaddimesinde belirtildiği üzere tarafsız olacağı, her bir mezhebe ait görüşü eleştiriye tabi tutmadan olduğu gibi aktaracağı ifade edilmektedir. Mezhepler tarihi makâlât geleneği içerisinde çeşitli övgülere mazhar olan bu eserde Şia'nın İmâmiyye kolunun imâmet düşüncesini araştırmamızın kapsamına alarak el-Milel'den önce yazılan farklı makâlât gelenekleriyle karşılaştırılması yapılmıştır. Nitekim el-Milel'den sonra yazılan eserlerle yapılan karşılaştırma gelenekler arası etkileşimi ortaya koyma noktasında anlamsız olacaktır. Şia'nın İmâmiyye mezhebini tercih etmemizin sebebi ise İslâm ümmeti içerisinde imâmet düşüncesini bir inanç sistemi olarak kabul ederek farklılaşan ve Ehl-i sünnet'ten sonraki en büyük ikinci çoğunluk olmasıdır. İmâmiyye'nin imâmet anlayışının şekillenmesinde birçok etkenin olduğu söylenebilir. Bu etkenlerin klasik İslâm mezhepleri tarihi kaynaklarında ne şekilde yer aldığı ve nasıl aktarıldığının ortaya çıkartılması önemli bir problem olarak gözükmektedir. Araştırmadaki amacımız Şia'daki imâmet düşüncesini ele almak değildir. Asıl amacımız Şehristâni'de ifade edildiği kadarıyla İmâmiyye mezhebine ait bilgilerin Eş'ari, Müstakil Sünnî, Mürcci-Hanefî ve Şii geleneklerden sayılan Zeydi-İsmâili-İmâmi gelenekten gelen eserlerle ne tür bir etkileşime girdiğidir. Bu sayede İslâm mezhepleri tarihi geleneğinin teşekkül süreci anlaşılmış, oluşan literatürün ne tür bir kavramsal

ve analitik çerçeveye oturduğu tespit edilmiş olacaktır. Diğer bir amacımız ise el-Milel'in mukaddimesinde belirtmiş olduğu objektiflik şartlarına ne derece bağlı kaldığını belirlemektir. Bu bağlamda İmâmiyye'yi Şîa'nın beş ana kolundan biri olarak tasnif eden Şehristânî'nin imâmet düşüncesini nasıl ele aldığı, bu görüşlerin gerçeği yansıtır yansıtmadığı farklı geleneklerden gelen mezhepler tarihi kaynaklarıyla araştırma ve yayın etiğine uygun bir şekilde mukayese edilmiştir.

Konunun işleniş yöntemine değinecek olursak; Şehristânî'nin hayatına, fikirlerine ve eserlerine kısaca değindikten sonra imâmet düşüncesiyle ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. İmâmetin gerekliliği, imamın özellikleri, takıyye, Hz. Ali'nin imâmeti, gaybet ve mehdilik konularında İmâmiyye mezhebinin görüşleri tespit edilerek el-Milel ve yukarıda bahsi geçen farklı geleneklerden gelen eserlerle karşılaştırılmıştır. Bilgi farklılıklarını veya eksikliklerini tespit etme adına ilgili konularda el-Milel'de İmâmiyye adına yer alan tüm bilgiler araştırmamızda yer almıştır. Karşılaştırma yaparken güncel çalışmalara kısmen de olsa temas edilmiştir.

Literatür olarak Eşârî gelenekten gelen Abdülkerim eş-Şehristânî'nin (öl. 548/1153), el-Milel ve'n-nihal'i araştırmamızın ana kaynaklarından. Karşılaştırma yaparken Eş'arî-Mu'tezilî gelenekle irtibat problemi olup¹ müstakil bir Sünnî fırka tasnif geleneği içerisinde değerlendirilen² bir eser³ ile Mürciû-Hanefî⁴, Zeydî⁵, İsmâilî⁶ ve

¹ Keith Lewinstein, *Studies in Islamic Heresiography: The Khawarij in Two Fıraq Traditions*, (New Jersey: Princeton University, Doktora Tezi, 1989), 25-27; İbrahim Hakkı İnal, "Batıda Mezhepler Tarihi Metodolojisi Çalışmaları: Keith Lewinstein Örneği", *Usûl: İslam Araştırmaları* 11 (2009), 62.

² Kadir Gömbeyaz, *İslam Literatüründe İtikâdî Fırka Tasnifleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 10, 111, 113-115.

³ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017).

⁴ Ebû Mûti Mekhûl b. el-Fadl en-Nesefî, *Kitâbu'r-redd alâ ehli'l-bida' ve'l-ehvâ*, nşr. Seyyid Bahçivan (Konya: Hikmet Yayınları, 2013).

⁵ Kâsım b. İbrahim b. İsmâil b. İbrahim b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebi Tâlib er-Ressî, *Mecmûu kütüb ve resâilî'l-İmâm el-Kâsım b. er-Ressî*, nşr. Abdülkerim Ahmed Cedbân (San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1422/2001).

⁶ Ebû Temmâm, *Bâbu's-Şeytân min kitâbi's-şecere*, nşr. Wilferd Madelung, Paul E. Walker (Leiden: Tuta Sub Aegide Pallas, 1998); Ebû Hâtım Ahmed b. Hamdân er-Râzî, *Kitâbu'z-zîne fi'l-kelimâti'l-islâmiyyeti'l-arabiyye*, nşr. Hüseyin Hamdânî (San'a: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsü'l-Yemenî, 1415/1994).

İmâmî⁷ geleneklere ait eserlerden de istifade edilmiştir. Nitekim fırak literatürünü inceleyen, gelenekler arasındaki farklılıklara temas edip belirli kategoriler altında mezhepleri tasnif eden Keith Lewinstein⁸, Sönmez Kutlu⁹, Mehmet Ali Büyükkara¹⁰ ve Kadir Gömbeyaz¹¹ gibi çağdaş İslâm mezhepleri tarihi yazarlarının çalışmalarının bulunduğunu söylemek gerekir.

İslâm mezhepleri tarihi alanında gelenekler arasındaki farklılıkları ortaya koyma açısından yapılan çalışmalara baktığımızda “Klasik Dönem Mezhepler Tarihi Kaynaklarının Objektifliği (İmâmiyye Şi‘ası Örneği)”¹² isimli çalışma örnek gösterilebilir. Bu çalışmada Eş‘arî gelenek ile İmâmiyye Şi‘ası kelam kaynakları arasında bir mukayese yapılarak İmâmiyye Şi‘asının belli konulardaki görüşlerine yer verilmiştir. Bunun dışında “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı”, “Mezheplere Göre Klasik Kaynaklar ve Özellikleri”¹³

⁷ Ebü’l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Abdillâh el-Enbârî, *Mesâilü’l-imâme ve muktetafât mine’l-kitâbi’l-evsat fi’l-makâlât*, nşr. Joseph Van Ess (Beirut, 1971); Ebü Halef el-Eş‘arî el-Kummî, *Kitâbü’l-makâlât ve’l-fırak*, nşr. Muhammed Cevad Meşkûr (Tahran: Matbaatü Haydarî, 1963); Ebü Muhammed b. el-Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî, *Fıraku’s-Şi‘a*, nşr. es-Seyyid Muhammed Sâdık (İstanbul: Matbaatü’t Devle, 1931); Ebü Ca’fer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk, *Risâletü’l-i’tikadât-İmâmiyye (Şi‘-İmâmiyye’nin İnanç Esasları)*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978); Ebü Abdillâh Muhammed b. Muhammed eş-Şeyh el-Müfid, “*Evâilü’l-makâlât fi’l-mezâhibi ve’l-muhtarât*”, *Silsiletü müellefâti’s-Şeyh el-Müfid* içinde, nşr. İbrahim el-Ensârî (Beirut: Daru’l-Müfid, 1414/1993); Şerif el-Murtezâ, *el-Fusûlü’l-muhtare mine’l-uyun ve’l-mehâsin, Silsiletü müellefâti’s-Şeyh el-Müfid* içinde, nşr. Nureddin Ca’feriyan el-İsbahânî (Beirut: Daru’l-Müfid, 1414/1993).

⁸ İnal, “Batıda Mezhepler Tarihi Metodolojisi Çalışmaları: Keith Lewinstein Örneği”, 55-70.

⁹ Sönmez Kutlu, “İslâm Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu”, *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes’alesi 1* içinde, ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 391-411; Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2008).

¹⁰ Mehmet Ali Büyükkara, “İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler”, *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes’alesi 1* içinde, ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 468-477.

¹¹ Kadir Gömbeyaz, *İslam Literatüründe İtikadî Fırka Tasnifleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

¹² Ahmet İshak Demir, *Klasik Dönem Mezhepler Tarihi Kaynaklarının Objektifliği* (Rize: STS Yayınları, 2011).

¹³ Osman Aydın, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı* (Ankara: Hititkitap Yayınevi, 2008); Osman Aydın vd. *Mezheplere Göre Klasik Kaynaklar ve Özellikleri*, ed. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018).

gibi bazı çalışmalarda da farklı fırak geleneklerinden ve o geleneklere ait eserlerin özelliklerinden mukayeseler yapılmadan bahsedilmiştir. Belirli bir gelenek üzerinden yapılan çalışmalara baktığımızda; Hariciliği iki farklı gelenek üzerinden inceleyen Keith Lewinstein'in "Studies in Islamic Heresiography: The Khawarij in Two Firaq Traditions"¹⁴ isimli doktora çalışması ile "Batıda Mezhepler Tarihi Metodolojisi Çalışmaları: Keith Lewinstein Örneği"¹⁵ isimli makalesi ve Hanefî-Mâturîdî fırak geleneğine ait eserleri ve tasnif yöntemlerini inceleyen "Hanefî-Mâturîdî Fırak Geleneği Bağlamında Mezheplerin Tasnif Meselesi"¹⁶ isimli makalesi örnek verilebilir. Bu çalışmalar dışında Ümit Toru'nun "Olgu ile Kurgu Arasında Eş'arî Geleneğin Şiilik Algısı" adlı eseri Eş'arî bakış açısıyla düşünen, mezhebin kurucu lideri İmam Eş'arî başta olmak üzere Bağdâdî, İsferyânî, Şehristânî, Râzî gibi makâlât yazarlarının İmâmiyye tarihinde yer alan fikirler, kişiler ve fırkalar hakkında neler düşündüğünü Eş'arî ve İmâmî gelenekler üzerinden ortaya koyan bir çalışmadır.¹⁷

Belirli bir geleneğin temsilcisi olan İslam mezhepleri tarihi klasik kaynağı üzerinden, Şîa'yı merkeze alan örnek birkaç çalışmaya baktığımızda "İbn Hazm'a Göre Şîa"¹⁸ isimli eser örnek verilebilir. Bu araştırmada gelenekler arası mukayese yapılmaksızın İbn Hazm'ın Şîa hakkındaki görüşleri aktarılmıştır. Bu tarz yöntemle ele alınan çalışmalara "Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristânî'nin

¹⁴ Keith Lewinstein, *Studies in Islamic Heresiography: The Khawarij in Two Firaq Traditions*, (New Jersey: Princeton University, Doktora Tezi, 1989).

¹⁵ İnal, "Batıda Mezhepler Tarihi Metodolojisi Çalışmaları: Keith Lewinstein Örneği", 55-70.

¹⁶ Muzaffer Tan, "Hanefî-Mâturîdî Fırak Geleneği Bağlamında Mezheplerin Tasnif Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008): 121-152.

¹⁷ Ümit Toru, *Olgu İle Kurgu Arasında Eş'arî Geleneğin Şiilik Algısı* (Ankara: Astana Yayınları, 2020); Ayrıca bk. Ümit Toru, "İmâmiyye Algısında Süreç İhmalî ve Genelleme Sorunu: Eş'arî Makâlât Geleneği Örneği", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2018), 377-418.

¹⁸ Mehmet Dalkılıç, "İbn Hazm'a Göre Şîa", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2006): 147-172.

el-Milel ve'n-Nihal Adlı Eserinde Sabîlik"¹⁹, "Eş'arî'ye Göre Şîi Fırkalar"²⁰ "İbn Hazm'ın Gulat Anlayışı ve Gâli Fırkalar"²¹, "Eş'arî Geleneğin İsmâîlîlik Söylemi ve Sosyo-Politik Temelleri(Bağdâdî Örneği)"²², "İsmâîliyye'nin İslam Dışı Kökenine Dair Eş'arî İddialar"²³ gibi araştırmalar örnek verilebilir. Bu bağlamda araştırmamız farklı gelenekler üzerinden İmâmiyye'nin imâmet düşüncesini ortaya çıkarması, makâlât türü eserlerin verdiği bilgileri kıyaslama imkânı sunması açısından özgünlük arz etmektedir.

Ana konumuza geçmeden önce kısaca Şehristânî'den bahsetmek gerekecektir. O, Horasan'ın Şehristân kasabasında dünyaya gelmiştir. Şehristânî'nin doğum tarihiyle ilgili genel kabul hicri 467'de doğduğudur.²⁴ Büyük Selçuklu Devleti'nin (1040-1157) hüküm sürdüğü bir zamanda yaşayan Şehristânî'nin doğup yetişmiş olduğu kasabada Arapça başta olmak üzere birçok ilim tahsil etmiştir.²⁵ Zeki ve tesirli vaazları olup, kelim üstadı olarak nitelendirilmiştir.²⁶ Yaptığı

¹⁹ Toker, Yaşar, Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristânî'nin el-Milel ve'n-Nihal Adlı Eserinde Sabîlik (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

²⁰ Günaydın, Enver, Eş'arî'ye Göre Şîi Fırkalar (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

²¹ Uzun, Âdem Sezgin, *İbn Hazm'ın Gulat Anlayışı ve Gâli Fırkalar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

²² Ümit Toru, "Eş'arî Geleneğin İsmâîlîlik Söylemi ve Sosyo-Politik Temelleri (Bağdâdî Örneği)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 363-402.

²³ Ümit Toru, "İsmâîliyye'nin İslam Dışı Kökenine Dair Eş'arî İddialar", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2029), 241-278.

²⁴ Ebü'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Ve-feyâtü'l-a'yân ve enbâü enbâi'z-zamân*, nşr. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1971), 4: 274; Yusuf Ziya Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî "Milel ve Nihal" Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Mezheplerin Tetkikinde Usûl* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 15; Ömer Faruk Harman, "Şehristânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 467.

²⁵ Muhammed Tanci, "Şehristânî", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1979); Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, 16; Harman, "Şehristânî", 467.

²⁶ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şu'ayb Arnâut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996), 20: 287.

ilmî seyahatlerde birçok ilmî tartışmalara şahit olmuş, ciddi bir birikim elde etmiştir.²⁷ Ömrünün sonlarına doğru doğduğu memleketine dönmüş, hicrî 548/1153 yılında orada vefat etmiştir.²⁸

Eş'arî ve Şâfiî mezhebine mensup Şehristânî'nin hakkında çeşitli iddialar²⁹ öne sürülmüş olup felsefecilerin görüşlerine meyyal biri olduğu iddia edilmiştir. Bu iddiayı Sem'anî (öl. 562/1116) ve Ebû Muhammed b. el-Harezmi (öl. 568/1172) dile getirmektedir. Öğrencisi olduğu iddia edilen³⁰ Sem'anî, hocasının mülhidlikle suçlandığı yönündeki iddiayı aktarmakla yetinirken³¹ Harezmi ise hocası hakkında "İtikadî anlamda hataya düşmemiş, ilhada meyletmemiş olsaydı, İslâm'da imam olurdu. Erdemli bir kişi olmasının yanında akli melekelerinin sağlam olmasına rağmen, makul olmayan düşüncelere meyletmesi, hayrete sevk etmektedir." ifadesini kullanmakta, felsefecilerin görüşlerine meylettiğini söylemektedir.³²

Araştırmamızda Şii İmâmiyye mezhebini el-Milel özelinde diğer geleneklerle karşılaştırmamızın sebeplerinden biri de Şehristânî'nin İsmâiliyye ve İmâmiyye mezhebine meyilli biri olduğu ile ilgili iddialardır. Nitekim bazı kaynaklar öğrencisi Sem'anî'den nakille hocasının Şii İsmâiliyye'ye ilgi duyduğunu ifade etmektedir.³³ Tâceddin es-

²⁷ Şaban Kuzgun, "Şehristani'nin Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve 'el-Milel ve'n-Nihal' İsimli Eserinin Dinler Tarihi İle İlgili Önemli Bölümlerinin Tercümesi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1985), 181; Ömer Ali Yıldırım, *Şehristânî'nin İbn Sînâ Eleştirisi* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 34.

²⁸ ez-Zehebî, *Siyer*, 20: 287.

²⁹ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî ve Abdülfettâh Muhammed b. el-Hulv (Kahire: Daru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1336/1918), 6: 129-130; Kuzgun, "Şehristani'nin Hayatı", 182; Harman, "Şehristânî", 468; Toby Mayer, "Şehristânî'ye Göre Kur'an'ın Sırları: Bir Ön Değerlendirme", çev. Mehmet Kaya, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2008), 101-103.

³⁰ Kuzgun, "Şehristani'nin Hayatı", 183.

³¹ Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'anî, *et-Tahbîr fi'l-mu'cemi'l-kebir*, nşr. Halil el-Mansûr (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1998), 2: 91.

³² Ebû'l-Hasan Zahîrüddîn Ali b. Zeyd b. Muhammed b. el-Beyhakî, *Tetîmmetü swânü'l-hikme*, nşr. Refik el-A'cem (Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Lübnânî, 1336/1918), 120; Şihâbüddîn Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, nşr. Ferîd Abdülazîz el-Cündî (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410/1990), 3: 328; Kapsamlı tartışma için bk. Toru, Olgu ile Kurgu Arasında Eş'arî Geleneğin Şiilik Algısı, 45-60.

³³ ez-Zehebî, *Siyer*, 20: 287.

Subkî (öl. 771/1370), Şehristânî'nin eserlerindeki görüşlerinden yola çıkarak bu iddiaları geçersiz saymaktadır.³⁴

Şehristânî'nin mezhebi kimliğiyle ilgili tartışmalardan biri de onun İmâmiyye'ye mensup olduğu iddiası olup bunu İbn Teymiyye (öl. 728/1328) dile getirmektedir. Bâtınîlerin sözlerini dikkate şayan bulduğunu, muhatap olduğu mezhebin görüşlerine göre düşüncesinin şekillendiğini ifade etmektedir. İbn Teymiyye'ye göre Şehristânî'nin eserindeki tarafsızlığı Şii'ya muhabbetinden kaynaklanmaktadır.³⁵

Bu iddialara karşın Şehristânî'nin el-Milel'de tarafsız olacağını belirtmesi ve Şii fırkaların görüşlerinden bahsederken tarafsız davranmaya çalışması, onun Şiiliğe meyyal biri olduğunu göstermez.³⁶ Nitekim, eserinde Şia'ya ciddi eleştiriler yapıldığı görülmektedir.³⁷

Çağdaş yazarlar da Şehristânî'nin hayatının belirli bir döneminde İsmâîlîlerle bağlantısından hareketle İsmâîlî olduğunu düşünmenin yeterli olamayacağını iddia etmektedir. O, ilâhî vahiy ile felsefeyi birbirinin alternatifi bilgi kaynağı olarak görmeyen, felsefeye merak duyan ve fikir özgürlüğünü savunan bir alimdir.³⁸

Şehristânî'nin mezhebi kimliği ile ilgili yapılan çağdaş bir araştırmada, İbn Teymiyye'nin Şehristânî ile ilgili görüşünün doğruya en yakın görüş olduğu belirtilmekte, *Nihâyetü'l-ikdâm* adlı eserinde Eş'arîliğe mensubiyeti ön plandayken, ömrünün sonlarına doğru yazdığı *Mefâtihu'l-esrâr* adlı tefsir eserinde Şii İmâmî kimliği ile öne çıkmaktadır. Tefsirinde Sünniliğe atıf yapması Sünniliğe mensubiyetinin ispatı olmaktan ziyade bir hakikat arayışı olarak değerlendirilmiştir. Ayyâşi ve Kuleynî gibi Şii İmâmî âlimlere atıfta bulunması,

³⁴ es-Sübki, *Tabakât*, 6: 130.

³⁵ Takiyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünneti'n-nebeviyye fi nakzi kelâmi'l-şîati'l-kaderiyye*, nşr. Muhammed Reşad Sâlim (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1409/1989), 6: 306.

³⁶ Tanci, "Şehristânî", 394.

³⁷ Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 214, 228, 262.

³⁸ Harman, "Şehristânî", 467; Mustafa Öztürk, "Mefâtihu'l-Esrâr Adlı Kur'an Tefsiri Bağlamında Ebü'l Feth eş-Şehristânî'nin Mezhebi Kimliği Üzerine Bir İnceleme", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2012): 11; Ayrıca bk. Toru, Olgu ile Kurgu Arasında Eş'arî Geleneğin Şiilik Algısı, 45-60.

Ehl-i Beyt düşüncesine yer vermesi, Kur'an'ın cem'i, tahrifi gibi birçok konudaki görüşleri, Şii İmâmî olduğunu kanıtlamasa da bu mezhebe bir muhabbetinin olduğunu göstermektedir.³⁹

Tüm bu farklı iddialara rağmen Şehristânî, Sünnî-Eş'arî bir kelâm alimi kabul edilmektedir. Nihâyetü'l-ikdâm eserinde Eş'arî'den "üstadımız"⁴⁰ diye bahsetmesi onun Eş'arî kimliğine yaptığı bir atıftır. Hilâfet tartışmaları, dört halifenin sıralaması, Şia'nın ashâba bakışı gibi önemli konularda Sünnî bir duruş sergilemesi Şii olmadığını vurgulamak açısından yeterli görülmektedir.⁴¹

Beş mukaddime, bir giriş ve iki ana bölümden oluşan el-Milel'in⁴² birinci bölümünde vahiy kaynaklı dinler ve onların mezheplerinden, diğer bölümünde ise akıl kaynaklı inanç ve görüşler ele alınmaktadır.⁴³ Araştırmamızın konusu olan İmâmîye mezhebi ise birinci bölüm altında incelenmektedir. Şehristânî mukaddimesinde fırkaların görüşlerini aktarırken, leyhte veya aleyhte herhangi bir taassup göstermeyeceğini, "bâtıl olana karşı hak olan şöyledir" şeklinde bir ifade kullanmayacağını, zikretmektedir.⁴⁴ Müellif, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan on farklı ihtilafı bahsetmekte, çoğunluğunun imâmet ve usûl ile ilgili olduğunu belirtmektedir. İmâmetin ittifak ve seçimle olması birinci ihtilaf meselesiyken, diğeri ise imâmetin nas ve tayinle olup olmayacağıdır.⁴⁵

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Öztürk, "eş-Şehristânî'nin Mezhebî Kimliği", 2-38; Gömbeyaz, İslam Literatüründe İtikâdî Fırka Tasnifleri, 179-187; Toru, Olgü ile Kurgu Arasında Eş'arî Geleneğin Şiilik Algısı, 45-60.

⁴⁰ Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm ft ilmi'l-keîâm*, nşr. Alfred Guillaume (London: Oxford University Press, 1934), 38.

⁴¹ Tanci, "Şehristânî", 396.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, "el-Milel ve'n-Nihal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 60; Mehmet Dalkılıç, "Abdülkerim eş-Şehristânî'nin İslâm Mezheplerini Tasnif Metodu", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2008): 141-155; Yörükân, Ebû'l-Feth Şehristânî, 67-75; Orhan Ateş, "El-Milel ve'n-Nihal'in Mukaddimesi Çerçevesinde Şehristânî'nin Fırka Yazıcılığının Bazı Sorunları", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2008): 105-130.

⁴³ Şehristânî, *el-Milel*, 1-5.

⁴⁴ Şehristânî, *el-Milel*, 8-9.

⁴⁵ Şehristânî, *el-Milel*, 16-24.

1. İmâmiyye'de İmâmet

1.1. Kavramsal Çerçeve

İmâmet, sözlükte kendisine uyulan, toplumun başında bulunan ve toplumun fertlerini yönlendiren kişi anlamına gelen *imam* kelimesinden türeyen bir terimdir.⁴⁶ Hz. Peygamber'in vefatının akabinde Müslüman toplumun dinî ve siyâsî liderliği anlamında kullanılmaktadır.⁴⁷ İslâm mezheplerince dinî, siyasi ve adli konuların yönetiminden sorumlu bir kurum olan İmâmet⁴⁸ manevî ve ruhanî bir makam olarak da değerlendirilmiştir.⁴⁹

İmâmet, Müslüman toplumlar arasında hem siyâsî hem de itikadî ekolleşmeye neden olan önemli unsurlardan biridir. Nitekim bu konuda hiçbir dinî konuda olmadığı kadar anlaşmazlık ortaya çıkmış, taraflar birbiriyle silahlı mücadeleye bile girmiştir.⁵⁰ Sâideoğulları gölgeliğinde yaşananlar, Hz. Ebû Bekir'e yapılacak biatın gecikmesi, Hz. Osman dönemi olayları ve onun şehit edilmesi, Cemal ve Siffin savaşları, Hz. Ali'nin Haricîler'le mücadelesi, imâmet meselesinin İslâm tarihinde birçok mezhebin doğuş sebeplerindeki etkisini göstermektedir.⁵¹ İmâmetin nas ve tayin ile olması gerektiğini iddia edenler aralarında birçok anlaşmazlıklar yaşasa da Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin imâmetini kabul etmektedirler.⁵²

1.2. İmâmiyye'de İmâmetin Gerekliği

İmâmeti dinin en önemli rükünlerinden biri olarak gören Şia, toplumun menfaat ve maslahatı için bunu gerekli görmektedir. İmâmet

⁴⁶ Ebû'l-Fazl Camâlüddin Muhammed b. Mükerrerem b. Ali b. Ahmed el-Ensâri İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah ve Hâşim Muhammed Şazeli (Kahire: Daru'l-Maarif, 1119/1708), 2: 133.

⁴⁷ Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 153.

⁴⁸ Kâdi Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2: 690; Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu'l-akâidi'n-nesefiyye*, nşr. Muhammed Adnan Derviş (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015), 233.

⁴⁹ Ayetullah Uzma Nasır Mekarim Şirazi, *İnançlarımız*, çev. İsmail Bendiderya (İstanbul: Kevser Yayınları, 2011), 76.

⁵⁰ Ebû'l Hasan el-Eş'ari, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfu'l-musallîn*, nşr. Helmut Ritter (Beyrut: Daru'n-Neşr, 1426/2005), 3; Şehristânî, *el-Milel*, 20-21.

⁵¹ Şehristânî, *el-Milel*, 20-26.

⁵² Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed eş-Şeyh el-Müfid, "Evâilü'l-makâlât fi'l-mezâhibi ve'l-muhtarât", *Silsiletü müellefâti's-Şeyh el-Müfid* içinde, nşr. İbrahim el-Ensâri (Beyrut: Daru'l-Müfid, 1414/1993), 4: 40; Şehristânî, *el-Milel*, 24-27.

ümmetin fertlerinin aralarında seçip iş başına getiremeyecek kadar önemli bir meseledir. Bu sebeple hiçbir peygamber imâmetten gafil olamaz.⁵³ Peygamberlik makamından sonra kabul edilen imâmet, Allah ve Resûlü tarafından insanlara farz kılınmıştır.⁵⁴ Şehristânî, imâmetin gerekliliği yönünde Şîa'nın genel kanaatini dile getirdikten sonra İmâmiyye kolunun imâmet düşüncesiyle ilgili çeşitli bilgiler vermektedir.

İmâmiyye mezhebine göre imam tayini İslâm'daki en önemli rükünlerden biridir. İmâmet sayesinde Hz. Peygamber ümmetin durumu hakkında herhangi bir endişeye kapılmadan ahirete irtihal etmiştir. O, insanlar arasında hilafı ortadan kaldırmak ve beraberliği sağlamak için gönderilmiştir. Bu münasebetle Hz. Peygamber'in kendisinden sonrası için ümmetin sevk ve idaresinde güvenilir bir kişiyi imam olarak tayin etmesi vaciptir. Bu gerekçelerle Hz. Ali'nin açık nas ve gerçek bir tayin ile Hz. Peygamber tarafından imam olarak atandığı kabul edilmektedir.⁵⁵

İbn Hazm, İmâmiyye'nin Hz. Peygamber'in vefatı sonrası dini tebliğ etmek için insanların maslahatı gereği bir imamın olması gerekliliğine inandıklarını ifade etmektedir.⁵⁶ Mürciî-Hanefî gelenekten gelen Nesefî ise İmâmiyye ile ilgili olarak imamı tanımayan kişinin Câhi-

⁵³ Şehristânî, *el-Milel*, 186-187.

⁵⁴ Ebû Halef el-Eş'arî el-Kummî, *Kitâbü'l-makâlât ve'l-fırak*, nşr. Muhammed Cevad Meşkûr (Tahran: Matbaatü Haydarî, 1963), 16-17; Ebû Muhammed b. el-Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, nşr. es-Seyyid Muhammed Sâdık (İstanbul: Matbaatü't Devle, 1931), 16-17; Ebû Halef el-Eş'arî el-Kummî - Ebû Muhammed b. el-Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî, *Şîi Fırkalar, Kitâbü'l-makâlât ve'l-fırak/Fıraku's-Şîa*, çev. Hasan Onat vd. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 88-90; İmâmet ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kâsım b. İbrahim b. İsmâil b. İbrahim b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebi Tâlib er-Ressî, *Mecmûu kütüb ve resâilü'l-İmâm el-Kâsım b. er-Ressî*, nşr. Abdülkerim Ahmed Cedbân (San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1422/2001), 2: 134, 169; Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed eş-Şeyh el-Müfid, *el-İfsâh fi'l-imâme, Silsiletü müellefâtî's-Şeyh el-Müfid* içinde (Beyrut: Daru'l-Müfid, 1414/1993), 8: 36-63; Allame Muhammed Hüseyin Tabatabâi, *Tüm Boyutlarıyla İslâm'da Şîa*, çev. Kadir Akaras - Abbas Akyüz (İstanbul: Kevser Yayınları, 2016), 172-184; Şirazi, *İnançlarımız*, 75-78; Hasan Onat, "Şîi İmâmet Nazariyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (1992): 89-110.

⁵⁵ Şehristânî, *el-Milel*, 210-211.

⁵⁶ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelûsî İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 3: 176-179, 204-205.

liyye ölümü üzere öldüğüne, dünyanın açık veya özellikleriyle vasfedilmiş gizli bir imamdan yoksun kalamayacağına inandıklarını aktarmaktadır.⁵⁷

Şii İmâmî gelenekten birçok âlim de yukarıdaki benzer düşünceleri eserlerinde zikretmekle birlikte⁵⁸ dinde maslahatın mümkün olabilmesi için her dönem Allah'ın hücceti olan bir imamın bulunması gerektiği, onun varlığının dinde maslahatı mümkün kıldığı ve nebilik gibi imâmetin de Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve ikramı olduğu Şeyh Müfid tarafından ifade edilmektedir.⁵⁹

1.3. İmamın Özellikleri

1.3.1. Soy ve Vasiyet

İslâm mezhepleri arasında Şîa, imâmet düşüncesini Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali'nin nasla atandığı iddiasına dayandırmaktadır. Nitekim imâmet Hz. Ali'nin soyundan gelen imamların üzerinden devam ettirilmektedir. Şîa'daki bu düşünce bir inanç esasına dönüşmüştür. İmâmette bir imamdan ötekine geçilmesi veya imâmette kendinden sonrası için herhangi bir görüş olmaksızın tevakkuf edilmesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁶⁰ İmâmetin Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin nesli ayrımına gitmeden Hz. Fâtıma neslinden devam edeceğini iddia edenler olduğu gibi,⁶¹ sadece Hz. Hüseyin nesli üzerinden⁶² veya Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma dışındaki Havle bint el-Hanefiyye ile evliliğinden dünyaya gelen Muhammed b. el-Hanefiyye (öl. 81/700) soyundan devam edeceğini⁶³ iddia edenler de bulunmaktadır.

⁵⁷ Ebû Mütî Mekhül b. el-Fadl en-Nesefî, *Kitâbu'r-redd alâ ehli'l-bida' ve'l-ehvâ*, nşr. Seyyid Bahçivan (Konya: Hikmet Yayınları, 2013), 176.

⁵⁸ Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 16-17; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 16-17; Kummî - Nevbahtî, *Şîi Fırkalar*, 88-90; Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el Kummî Şeyh Sadûk, *Risâletü'l-i'tikadât-İmâmiyye (Şîi-İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978), 110-111; Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 44.

⁵⁹ Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 39.

⁶⁰ Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Abdillâh el-Enbârî, *Mesâilü'l-imâme ve muktetafât mine'l-kitâbi'l-evsat fi'l-makâlât*, nşr. Joseph Van Ess (Beyrut, 1971), 23-24; Şehristânî, *el-Milel*, 198-201.

⁶¹ Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 39; Şehristânî, *el-Milel*, 198-201.

⁶² Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 40.

⁶³ Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 33, 65; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 42; Kummî - Nevbahtî, *Şîi Fırkalar*, 170; Şerîf el-Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare mine'l-uyun ve'l-mehâsin, Silsiletü müellefâti's-Şeyh el-Mufid* içinde, nşr. Nureddin Ca'feryân el-İsbahânî (Beyrut: Daru'l-Müfid, 1414/1993), 2: 300; Şehristânî, *el-Milel*, 188-189, 192-193.

Şîa içerisinde her imamın vefatı sonrası yeni bir imamın belirlenmesi hususunda da ciddi ayrılıkların bulunduğu görülmektedir. Bu ihtilaflar Şîa mezhebi içerisinde farklı tâli kolların doğmasına sebep olmaktadır. Nitekim rec'at, mehdilik, gaybet, mâsumiyet, takıyye gibi konuların imâmet kurumu sebebiyle ortaya çıktığı ifade edilebilir.

İmâmiyye mezhebi ve el-Milel özelinde konuya değinecek olursak, Şehristânî, Ca'fer es-Sâdık'a gelinceye kadar imâmetin intikalinde İmâmiyye mezhebinin görüş birliği içerisinde olduğunu belirtmektedir. Ca'fer es-Sâdık'tan sonrası bazı nakillerde 5, bazısında ise 6 çocuğundan -ki bunlar, Muhammed, İshâk, Abdullah, Mûsâ, İsmâil ve Ali'dir- hangisi hakkında nas bulunup imâmete geçeceği konusunda ihtilaflar bulunmaktadır.⁶⁴ Diğer kaynaklar Ca'fer es-Sâdık sonrası durumla ilgili taraftarları arasındaki fikir uyuşmazlıklarının onları 6 fırkaya böldüğünü ifade etmiştir.⁶⁵

İmâmiyye'nin tâli kollarından sayılan Bâkırıyye ve Ca'feriyyetü'l-Vâkıfe imâmet konusunda farklı görüşlerle ortaya çıkmıştır. Bâkırıyye, Ali b. Hüseyin Zeynelâbidin'in imâmetinden sonra oğlu Muhammed Bâkır'ın imâmeti üzerinden iddialarını sürdürmüştür. Onun vefatından sonra ise hakkında tevakkuf edip rec'atini ileri sürmüşlerdir. Muhammed Bâkır sonrası Ca'fer es-Sâdık'ın imâmetini iddia edenlerden bir grup onun vefatı sonrası ölmediğine geri döneneğine inanmaktadır.⁶⁶

Nâvûsâ adlı bir beldeye veya fırka liderinin adının Nâvûs olmasına nispetle Nâvusiyye diye anılan kola göre Ca'fer es-Sâdık sağdır, mehdî olarak ortaya çıkıp, emrini yerine getirinceye kadar asla ölmeyecektir. Bu fırka Ca'fer es-Sâdık'a ait olduğunu iddia ettikleri "Şayet başımın dağdan size doğru yuvarlandığını görseniz bile tasdik etmeyin. Ben sizin kılıç sahibi efendinizim." rivayetini onun mehdîliğini ispatlamada kullanmaktadır.⁶⁷

⁶⁴ Şehristânî, *el-Milel*, 214-217.

⁶⁵ Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 79; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 57; Kummî - Nevbahtî, *Şîi Fırkalar*, 194; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 305; İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 170-173.

⁶⁶ Şehristânî, *el-Milel*, 216-217; Enbârî, *Mesâilü'l-imâme*, 46-47; Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk, *Kemâlü'd-dîn ve temâmü'n-ni'me*, nşr. Ali Ekber el-Gaffârî (Kum: Neşr-ü Dâri'l-Hadis, 1395), 1: 199; Ebû Temmâm, *Bâbu's-Şeytân min kitâbi's-şecere*, nşr. Wilferd Madelung, Paul E. Walker (Leiden: Tuta Sub Aegide Pallas, 1998), 121; İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 170-173.

⁶⁷ Şehristânî, *el-Milel*, 218-219; Ayrıca bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 79-80; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 57; Kummî - Nevbahtî, *Şîi Fırkalar*, 195; Şeyh Sadûk, *Kemâlü'd-dîn*, 1: 199; Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân er-Râzî, *Kitâbü'z-zine fi'l-*

Ca'fer es-Sâdık'ın vefatı sonrası onun en büyük oğlu Abdullah el-Eftah'a imâmetin intikal ettiğini iddia eden İmâmiyye'nin Eftahiyye kolu, Abdullah'ın imâmetini delillendirmede Ca'fer es-Sâdık'a atfedilen "İmâmet imamın en büyük evladının hakkıdır.", "imâm, meclisimde oturandır" gibi rivayetleri öne çıkarmaktadır. Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünden sonra onu yıkayan, namazını kıldıran yüzüğünü çıkararak defneden kişinin, oğlu Abdullah olması sebebiyle onun imam olması gerektiği ileri sürülmüştür⁶⁸

Yahya b. Ebi Şümeit'in taraftarlarından İmâmiyye'nin Şümeitiyye koluna baktığımızda Ca'fer es-Sâdık'ın vefatından sonra oğlu Muhammed'in imâmeti üzerinde ittifak etmektedirler. Ca'fer'den gelen "Sizin sahibinizin (imamınızın) adı peygamberinizin adıdır." rivayetini kendilerine delil olarak kullanmaktadırlar. Başka bir delil de Muhammed Bâkır'ın oğlu Ca'fer için söylediği "Eğer oğlun olursa onu benim ismimle isimlendirirsin, imam odur." rivayetidir. Bu rivayetlerle Muhammed b. Ca'fer'in imam olduğu iddia edilmektedir.⁶⁹

Şehristânî, Ca'fer es-Sâdık'ın vefatı sonrası oğlu Mûsâ Kâzım'ın imâmetini iddia edenlerin Müseviyye ve Mufaddaliyye diye isimlendirildiğini ifade etmektedir. Ca'fer'den sonra evlatları arasında bir dağınıklık oluşunca Mufaddal b. Ömer, Zürare b. A'yen ve Ammar es-Sâbâtî⁷⁰ gibi Şii alimler Mûsâ Kâzım'a yöneldiler. Ca'fer es-Sâdık, mensuplarından birine pazardan başlayıp cumartesi gününe kadar günleri saymasını söylemiş. Sâdık kaçça kadar saydığını sorunca o, yediye kadar demiş. Bunun üzerine Ca'fer, "Yedilerin yedincisi, za-

kelimâti'l-islâmiyyeti'l-arabiyye, nşr. Hüseyin Hamdânî (San'a: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsü'l-Yemenî, 1415/1994), 3: 62; Ebû Temmâm, Bâbu's-Şeytân, 121; Murtezâ, el-Fusûlü'l-muhtare, 2: 305, 307.

⁶⁸ Şehristânî, *el-Milel*, 218-219; Ayrıca bk. Enbârî, *Mesâilü'l-imâme*, 46-47; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 65-66; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 209-211, 267; Râzî, *Kitâbü'z-zîne*, 3: 63; Şeyh Sadûk, *Kemâli'd-dîn*, 1: 200-201; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 306.

⁶⁹ Şehristânî, *el-Milel*, 220-221; Ayrıca bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 86-87; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 64-65; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 207-208; Râzî, *Kitâbü'z-zîne*, 3: 62-63; Ebû Temmâm, *Bâbu's-Şeytân*, 124; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 306.

⁷⁰ Ammâr es-Sâbâtî'nin Mûsâ Kâzım'ın imâmetini Abdullah b. Ca'fer'in imâmetinden sonra kabul ettiği iddia edilmektedir. bk Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 88-89; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 66-67; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 211-218.

manların güneşi, ayların nûru eğlenmeyip oynamayandır. İşte o yedinciniz olan kâiminizdir.” demiştir. Müseviyye Mûsâ Kâzım’ın imâmetine bu rivayeti delil olarak kullanmaktadır.⁷¹

Şehristânî’ye göre Mûsâ Kâzım vefat edince taraftarları üç gruba ayrılmıştır. Birincisi Mûsâ’nın vefatı konusunda tereddüt edip, ölüp ölmediğinin bilinmediğini söyleyen Memtûre koludur. “Yağmurda ıslanan ve kokan köpekler” anlamına gelen Memtûre⁷² isminin verilmesi Ali b. İsmail’e atfedilmektedir. İkinci grup, Mûsâ Kâzım’ın kesin öldüğünü kabul eden Kat’iyye’dir. Üçüncü grup ise imâmeti yalnızca Mûsâ Kâzım’a hasreden, ölmediğini, gaybetten sonra ortaya çıkacağını iddia eden Vâkife’dir.⁷³

Şehristânî, İmâmiyye’nin son kolu olarak İsnâaşeriyye’yi zikretmektedir. Bu kol Ca’fer es-Sâdık’ın oğlu Mûsâ Kâzım’ın vefatı sonrası oğlu Ali er-Rızâ (öl. 203/819)’nın imâmetini benimseyenlerdir.⁷⁴ Ali er-Rızâ’nın imâmetini kabul edenler, o ölünce küçük yaştaki oğlu Muhammed b. Ali et-Takî (öl. 220/835)’nin imâmetini iddia etmiştir.⁷⁵ Ancak Muhammed b. Ali’nin babasının ölümü sonrası yaşının küçük olması, liyakatinin ve gerekli ilminin olmaması sebebiyle önce şüpheye düşmüşler, onun ölümünden sonra da ihtilafa düşmüşlerdir.⁷⁶ Muhammed b. Ali et-Takî öldükten sonra bir grup Ali b. Muhammed en-Naki (öl. 254/868)’nin imâmetini kabul ederken, diğer bir grup Musa b. Muhammed’in imâmetini ileri sürmüştür.⁷⁷ Ali b. Muhammed en-Naki’nin ölümünü müteakip ihtilaflar ortaya çıkmış, bir grup Ca’fer b. Ali’nin, bir başka grup Muhammed b. Ali’nin

⁷¹ Şehristânî, *el-Milel*, 220-221; Ayrıca bk. Enbârî, *Mesâilü’l-imâme*, 47; Kummî, *Kitâbü’l-makâlât*, 90; Nevbahtî, *Fıraku’s-Şia*, 68; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 220; Ebû Temmâm, *Bâbu’s-Şeytân*, 122-123.

⁷² Kummî, Nevbahtî ve Ebû Hâtim er-Râzî, Memtûre’yi Vâkife’nin bir grubu olarak aktarmaktadır. bk. Kummî, *Kitâbü’l-makâlât*, 91; Nevbahtî, *Fıraku’s-Şia*, 68-69; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 222-223; Râzî, *Kitâbü’z-zîne*, 3: 66.

⁷³ Şehristânî, *el-Milel*, 220-221; Ayrıca bk. Enbârî, *Mesâilü’l-imâme*, 47-48; Kummî, *Kitâbü’l-makâlât*, 89-91; Nevbahtî, *Fıraku’s-Şia*, 67-69; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 219-223; Râzî, *Kitâbü’z-zîne*, 3: 65-66; Ebû Temmâm, *Bâbu’s-Şeytân*, 124; Murtezâ, *el-Fusûlü’l-muhtare*, 2: 313.

⁷⁴ Şehristânî, *el-Milel*, 222-223.

⁷⁵ Şehristânî, *el-Milel*, 222-223; Kummî, *Kitâbü’l-makâlât*, 89; Nevbahtî, *Fıraku’s-Şia*, 67; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 219; Murtezâ, *el-Fusûlü’l-muhtare*, 2: 313.

⁷⁶ Şehristânî, *el-Milel*, 222-223; Kummî, *Kitâbü’l-makâlât*, 95-97; Nevbahtî, *Fıraku’s-Şia*, 74-76; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 230-232.

⁷⁷ Şehristânî, *el-Milel*, 222-223; Kummî, *Kitâbü’l-makâlât*, 99; Nevbahtî, *Fıraku’s-Şia*, 77; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 236; Murtezâ, *el-Fusûlü’l-muhtare*, 2: 317.

imâmetini benimsemiş, diğerleri ise Hasan b. Ali el-Askeri (öl. 260/874)'nin imâmetine yönelmiştir. Önce Hasan b. Ali el-Askeri'nin imâmetini ileri süren sonra onda ilim görememeleri sebebiyle Ca'fer b. Ali'nin imâmetini destekleyen Hımâriyye adlı bir grupta bulunmaktadır. Ca'fer b. Ali'nin imâmetini ileri süren bu grup, Ca'fer sonrası onun oğlu Ali b. Ca'fer'i daha sonra da Ca'fer'in kız kardeşi Fâtıma bint Ali'nin imamlığı üzerinde ittifak etmektedir. Diğer taraftan Ali b. Ca'fer'in imâmetini kabul edenlerden bir grup Fâtıma bint Ali'nin imâmetine pek sıcak bakmamıştır.⁷⁸

Şehristânî'ye göre Hasan el-Askeri'nin imâmetini iddia edenler, onun ölümü sonrası on bir gruba bölündüler.⁷⁹

Birinci gruba göre, Hasan el-Askeri ölmemiştir. Onun kaim olması sebebiyle ölmesi mümkün değildir. Bilinen bir evladı da bulunmamaktadır. İnsanlığın imamdan yoksun kalması düşünülemez. Bu fırkaya göre, imamın iki gaybeti olup bu birinci gaybete girmektedir. Yakında ortaya çıkıp bilindikten sonra ikinci gaybete girecektir.⁸⁰

İkinci grup Hasan el-Askeri'nin geriye bir oğul bırakmadan vefat ettiğini kabul etmektedir. Fakat kaim olduğu için dirilecektir. Zira kâim, öldükten sonra dirilen anlamındadır.⁸¹

Hasan el-Askeri üçüncü gruba göre ölmüştür. Ölmeden önce yaptığı vasiyetle kardeşi Ca'fer b. Ali'ye imâmet intikal etmiştir.⁸²

Dördüncü grup, bir çocuğu olmadan ölmesi sebebiyle Hasan b. Ali'nin imâmetinin bâtil olduğunu, Ca'fer b. Ali'nin ise imâmet davasındaki haklılığını iddia etmektedir.⁸³

⁷⁸ Şehristânî, *el-Milel*, 222-224; Ayrıca bk. Râzî, *Kitâbü'z-zîne*, 3: 68; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 317-318.

⁷⁹ Şehristânî, *el-Milel*, 224-225; Kummî, Hasan el-Askeri'nin vefatından sonra on beş grubun, Nevbahtî ise on dört grubun ortaya çıktığını ifade etmektedir. bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 102; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 79; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 241.

⁸⁰ Şehristânî, *el-Milel*, 224-225; Ayrıca bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 106-107; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 79-80; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 242, 248-249; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 319.

⁸¹ Şehristânî, *el-Milel*, 224-225; Ayrıca bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 107; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 80-81; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 247-248, 250; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 319.

⁸² Şehristânî, *el-Milel*, 224-225; Ayrıca bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 110; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 81; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 249, 256; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 319.

⁸³ Şehristânî, *el-Milel*, 224-225; Ayrıca bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 110-111; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 82-83; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 250-251, 257-258; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 319-320.

Beşinci gruba göre, Hasan b. Ali ölmüştür, onun imamlığını benimsemek bir hatadır. Ca'fer b. Ali ise fasıklığı sebebiyle imam olamaz. İmâmet her ikisinin de kardeşi olan Muhammed b. Ali en-Nakî'nin hakkıdır.⁸⁴

Altıncı grup günümüzde varlığını devam ettiren İmâmiyye Şîa'sıdır. Bu fırka, başkalarının iddia ettiği gibi Hasan'ın bir evlat bırakmadan öldüğünü kabul etmemektedir. Hasan ölmeden iki yıl önce bir oğlu olmuştur. Onun ismi Muhammed olup, imam, kâim, hüccet ve beklenen kimse olarak görülmekte düşmanlarından korktuğu için gizlenmektedir.⁸⁵

Yedinci grup, Hasan b. Ali'nin vefatından sekiz ay sonra doğan bir oğlu olduğunu iddia etmektedir. Hasan vefat ettiğinde onun oğlunun mevcut olduğunu iddia edenlerin görüşlerini bâtil kabul eder.⁸⁶

Sekinci grup, Hasan'ın bir evladı varsa onun gizliliği ile ilgili iddiaları öne sürmeyi geçersiz bulur. Hasan sonrası bir imam bulunmadığına göre, Allah yeryüzünden hüccetini çekmiştir. Bu da Allah için aklen caizdir. Bu dönem Peygamber gelmezden önceki devir gibi hüccetsiz bir dönem olarak kabul edilir.⁸⁷

Dokuzuncu grup, Hasan b. Ali'nin ölümünü, onun bir oğlu olduğunu kabul etmekte, oğlunun Hasan'ın ölümü öncesi mi sonrası mı doğduğunun bilinmediğini iddia etmektedir. Bu fırka, yeryüzünün hüccetten yoksun kalamayacağından yola çıkarak Hasan'ın oğlunu gaip halef kabul eder. O ortaya çıkıncaya kadar onun ismine bağlı kalacaklarını iddia etmektedirler.⁸⁸

⁸⁴ Şehristânî, *el-Milel*, 224-227; Ayrıca bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 109; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 83-84; Kummî - Nevbahtî, *Şîi Fırkalar*, 252-253, 254-255; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 320.

⁸⁵ Şehristânî, *el-Milel*, 226-227; Ayrıca bk. İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 450-451; Kummî, Nevbahtî ve Murtezâ bu grubun İmâmiyye Şîa'sının üzerinde ittifak ettiği grup olduğunu ifade etmektedir. bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 102-106; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 90-93; Kummî - Nevbahtî, *Şîi Fırkalar*, 242-247, 264-266; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 318-319.

⁸⁶ Şehristânî, *el-Milel*, 226-227; Ayrıca bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 114; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 84; Kummî - Nevbahtî, *Şîi Fırkalar*, 255, 267-268; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 320.

⁸⁷ Şehristânî, *el-Milel*, 226-227; Ayrıca bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 108; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 87; Kummî - Nevbahtî, *Şîi Fırkalar*, 253, 258-259; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 320.

⁸⁸ Şehristânî, *el-Milel*, 226-227.

Onuncu grup Hasan'ın öldüğünü kabul etmektedir. Yeryüzü hüccetten yoksun kalamayacağına göre insanlara bir imam gereklidir. Fakat bu hüccetin kim olacağını bilemediklerini ifade etmektedirler.⁸⁹

Şehristânî'nin zikrettiği on birinci grup ise, birbiriyle çelişen bu görüşlerde tevakkuf ederek gerçek bilgiye sahip olmadıklarını zikretmektedirler. Fakat Ali er-Rızâ konusunda kesin bilgiye sahip olduklarını, onun imamlığını kabul ettiklerini ifade etmektedirler. Bu fırka, Şîa'nın düştüğü ihtilafa düşmemek için herhangi bir şüpheye düşmeden Allah'ın hüccetini izhar etmesini bekleyeceklerini iddia etmektedir.⁹⁰

Şîa'nın İmâmiyye kolunun imamın soyu ve vasiyetiyle ilgili, özelde Şehristânî genelde farklı gelenekler içerisinde ifade edilmiş şekilleri farklı olsa da aynı bilgilerle karşılaşılmıştır. Onların imâmette tevârüs şartını benimsediği, her imamdan sonra diğer fırkalara kıyasla daha fazla ihtilafa düştükleri görülmüştür.⁹¹

Şehristânî'nin Hasan el-Askerî'nin ölümü sonrası ortaya çıkan on bir fırka ve onların meşhur isimlerinin olmadığına dair verdiği bilgiler Ebû Hâtim er-Râzî'nin *ez-Zîne* isimli eserinde de karşımıza çıkmaktadır.⁹²

Şehristânî, İmâmiyye Şîa'sı içerisinde çeşitli ihtilaflar yaşansa da aşağıda zikredilen on iki imamın imâmetini benimsediklerini ifade etmektedir. İmâmiyye'nin kabul ettiği imamlar şunlardır: Ali b. Ebî Tâlib, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn, Muhammed b. Ali, Ca'fer b. Muhammed, Mûsâ b. Ca'fer, Ali b. Mûsâ, Muhammed b. Ali, Ali b. Muhammed, Hasan b. Ali el-Askerî ve Muhammed b. Hasan el-Kâim el-Muntazar.⁹³

1.3.2. İsmet

İsmet sözlükte engel olmak ve zararlardan korumak⁹⁴ karşılığında, dini literatürde ise "Peygamberlerin Allah tarafından günah

⁸⁹ Şehristânî, *el-Milel*, 226-227; Ayrıca bk. Kummi, *Kitâbü'l-makâlât*, 115-116; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 89-90; Kummi - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 263-264, 268-269; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 321.

⁹⁰ Şehristânî, *el-Milel*, 226-227.

⁹¹ Neseî, *Kitâbu'r-redd*, 176; İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 168-169, 406-407; Şehristânî, *el-Milel*, 214-217.

⁹² Râzî, *Kitâbü'z-zîne*, 3: 68-69.

⁹³ Şehristânî, *el-Milel*, 228-229; Ayrıca bk. Şeyh Sadûk, *İ'tikadât-İmâmiyye*, 109, 145-146; Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 40-41; İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 170-173.

⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 33: 2976.

işlemekten korunması” anlamına gelen⁹⁵ bu kelime, Kur’ân-ı Kerîm’de on üç⁹⁶ ayette geçmektedir. Bu ayetlerde kurtarmak, korumak, tutunmak, Allah’a sarılmak ve iffetli olmak anlamlarında kullanılmakla birlikte peygamberlerin gûnahtan korunması ile irtibatı net biçimde kurulamamaktadır.⁹⁷

Ehl-i Sünnet ve Mu‘tezile’nin çoğunluğuna göre, “İsmet” peygamberlere has bir sıfat olup onlar, büyük ve küçük hatalardan korunmuşlardır. Peygamberler dışındaki halife, imam veya müçtehitler hata veya sevap işleyebilirler.⁹⁸ Teftâzânî, Şîa’nın masumiyet düşüncesine peygamberlik öncesini de ekleyerek, takıyye halinde peygamberlerde küfür halinin bile ortaya çıkabileceğini iddia etmektedir.⁹⁹

Şîi ulema peygamberlerin günah işlemekten mâsum olduklarını kabul etmenin yanı sıra imamların da insanların dinî yaşantılarından, şeriatın korunmasından, hükümlerin icra edilmesinden sorumlu olmaları dolayısıyla peygamberler gibi masum olduklarına inanmaktadır.¹⁰⁰ Zeydî âlim Kâsım Ressi, Râfıza’nın imâmet anlayışlarını değerlendirirken vasiyet, teşbih, imamların masumiyeti, takıyye gibi konularda sert bir üslupla eleştirilerini ortaya koymaktadır. İmâmet makamına hakkı gözeten temizlenmiş bir kimsenin layık olduğunu iddia etmektedir.¹⁰¹

Mâsumiyet düşüncesi İmâmiyye için önemli bir konu olsa da el-Milel’de sadece tek bir bilgiye rastlanmıştır. Şehristânî, Hişamîye grubunun lideri Hişam b. Salim’in mâsumiyet açısından peygamberlik ve imâmeti kıyas etmesinden bahsetmektedir. Hişam’a göre, peygamberlere günah veya hata işlediklerinde tövbe etmeleri vahiyle bildirilmektedir. İmamların vahye muhatap olmamaları onların masum olmalarını gerektirir.¹⁰² Hişam b. Sâlim’e isnad edilen bu görüş Eş‘arî

⁹⁵ Topaloğlu - Çelebi, *Kelam Terimleri*, 163; Mustafa Öz, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 256.

⁹⁶ Muhammed Fuad Abdülbâki, *el-Mu‘cemü’l-müfehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 363.

⁹⁷ Mehmet Bulut, “İsmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/134.

⁹⁸ Kâdi Abdülcebbar, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, 2: 436-437; Teftâzânî, *Şerhu’l-akâid*, 225.

⁹⁹ Teftâzânî, *Şerhu’l-akâid*, 225.

¹⁰⁰ Şeyh Sadûk, *İ’tikadât-İmâmiyye*, 113; Şeyh Müfid, *Evâilü’l-makâlât*, 4: 65.

¹⁰¹ Ressi, *Mecmûu kütüb*, 2: 214.

¹⁰² Şehristânî, *el-Milel*, 246-247.

ve Bağdadi'nin eserlerinde Hişâm b. el-Hakem'e isnat edilmiştir.¹⁰³ İbn Hazm ise İmâmiyye'nin, masum bir imamın olması gerekliliğine inandığını ifade etmektedir. Dini hükümlerde insanlar ibadet ettikleri hususlarda bilgi sahip olabilmeleri için masum imama müracaat etmeleri gereklidir.¹⁰⁴

Kummî ve Nevbahtî gibi Şii alimler de dinî ilimlerin kendilerine verilmesinden dolayı imamların masum olmaları gerektiğini ifade etmektedir.¹⁰⁵

Şeyh Saduk, nebilerin, resullerin, meleklerin ve imamların küçük veya büyük hiçbir günah işlemediğini, Allah'ın kendilerinden tüm kirleri giderdiğini, onların mâsumiyetini inkâr edenin kendilerini tanımamış olduğunu dolayısıyla küfre gireceğini belirtmektedir. Nitekim nasla belirlenen imamın sözleri Allah'ın sözleri gibi değerlendirilir. İmam'a itaat veya isyan Cenâb-ı Hakk'a yapılmış gibi algılanır.¹⁰⁶

Şeyh Müfid'e göre imamlar nebilerin makamını temsil etmektedir. İmamlar hükümlerin uygulanmasında, cezaların yerine getirilmesinde, şeriatın korunmasında, nebilerin ismeti gibi masumdurlar. İmamlardan ancak peygamberler hakkında caiz olan küçük günahlar ortaya çıkabilir. Onların dini konularda hata etmesi veya bir şeyi unutmaması caiz değildir.¹⁰⁷

1.3.3. Fazilet

Fazilet kelimesi sözlükte üstün olmak, artık ve fazlalık anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁰⁸ Şîa, İslâm mezhepleri tarihinde Hz. Ali ve neslini farklı bir konumda değerlendirerek Hz. Ali ve onun soyundan gelen imamların, insanların en faziletlisi ve üstünü olması gerektiğini kabul etmektedir.¹⁰⁹

¹⁰³ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 48; Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed b. el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, nşr. Nuaym Hüseyin Zerzûr (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1436/2015), 74; Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed b. el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 50.

¹⁰⁴ İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 176-177.

¹⁰⁵ Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 16; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 37; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 89.

¹⁰⁶ Şeyh Sadûk, *İ'tikadât-İmâmiyye*, 109-113.

¹⁰⁷ Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 65.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 37: 3428.

¹⁰⁹ Ubeydullah b. Abdullah es-Sedâbâdî, *el-Mukni' fi'l-imâme*, nşr. Şâkir Şeba (Kum: Müessesetü Neşri'l-İslâmî, 1414/1993), 47, 54, 59; Şirazi, *İnançlarımız*, 85.

İmâmiyye mezhebinde imamların faziletine dair Şehristânî'de örnekler bulmak mümkündür. Hz. Ali'nin faziletine dair örneklerden biri Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir yerine Hz. Ali'yi Berâe suresini okumakla görevlendirmesidir. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer başka komutanların riyasetinde Hz. Peygamber tarafından görevlendirirken, Hz. Ali'yi hiçbir kumandanın emri altında görevlendirmemesi onun üstünlüğü olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan Gadîr Hum'da Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile ilgili, "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et."¹¹⁰ ifadesini kullanması İmâmî ulemanın Hz. Ali'nin üstünlüğü hakkındaki görüşlerini yansıtmaktadır.

Mürciî-Hanefî gelenekten gelen Nesefî, İmâmiyye'nin alt kolları arasında zikrettiği Navusiyye'nin, Hz. Ali'nin fazileti ve üstünlüğünü Hz. Peygamber'e olan akrabalığına ve savaşlardaki yiğitliğine dayandırdığını aktarmaktadır. Navusiyye, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in, Hz. Ali'den daha faziletli olduğunu kabul edenleri tekfir etmektedir.¹¹¹ İbn Hazm da Şia'nın Hz. Peygamber'in vefatı sonrası ümmetin en üstünü olarak Hz. Ali'yi gördüğünü yukarıdaki ifadelerle benzer bir şekilde dile getirmektedir.¹¹²

İmâmî gelenekten gelen Şeyh Saduk imamların, nebilerin ve resûllerin hepsinin meleklerden üstün olduğunu iddia etmektedir. Allah, Hz. Peygamber ve imamlardan daha üstün bir mahlûkat yaratmıştır.¹¹³

Şeyh Müfid, efdal varken mefdülün imâmetinin caiz olamayacağından hareketle imamın, kendisine tâbi olanlardan daha faziletli ve üstün olması gerektiğini iddia etmekte, bu konuda bir ittifak olduğunu belirtmektedir.¹¹⁴

1.3.4. Bilgi

İmamları mâsum ve insanların en faziletlisi kabul eden İmâmiyye, imamların, insanların sahip olmadığı bir bilgi kaynağı ile donandığını ve din alanında yanılmaz olduklarını iddia etmektedir. Nitekim Şii

¹¹⁰ Şehristânî, *el-Milel*, 212-213, 218-219; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 290; Sedâbâdî, *el-Mukni'*, 49-50, 68-69.

¹¹¹ Nesefî, *Kitâbu'r-redd*, 174.

¹¹² İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 228-229.

¹¹³ Şeyh Sadûk, *İ'tikadât-İmâmiyye*, 99-104, 108-109.

¹¹⁴ Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 39, 65.

gruplar içerisinde imamın bilgisini avamla eşit gören, tüm ilimleri kuşattığını düşünen, hatta imamın gaybı bildiğini ileri süren çeşitli görüşler bulmak mümkündür.¹¹⁵

Şehristânî, imamların bilgisine dair görüşlerin bir kısmını, görüş sahiplerini belirterek zikretmektedir. Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'yi sahâbe arasında en güzel hüküm veren olarak nitelediği rivayet, İmâmiyye'ye göre Hz. Ali'nin imâmetini ispat için yeterlidir. Hüküm verilmesi gereken yerde hüküm verip de hasımlar arasında gerçekleşen olaylarda bir hükme varamayınca, imâmetin bir anlamı kalmaz. Bu durum ahkâm konusunda Hz. Ali'nin en bilgili olduğunu İmâmiyye'ye göre ortaya koymaktadır.¹¹⁶

"Hz. Ali ashâbın en bilgilisi, dinî ilimlerde en ârifi, muhtaç oldukları için kendisine fetva sorulan ve kendisinden ilim öğrenilen ve kendisinin dinî ilimlerde kimseye müracaat etmediği, fetva sormadığı kişi değil midir?" şeklinde Şeyh Müfid'e sorulunca, Onun ashâbın en bilgilisi Hz. Ali'dir ve bu hiç kimseye gizli kalamayacaktır dediği rivayet edilmektedir.¹¹⁷ Şeyh Müfid ayrıca imamların bilgilerinin kaynağı olarak vahiy ifadesini sıkça kullanmaktadır. Ona göre Peygamber olmasa bile aklen imamlara vahiy gelmesinde bir engel yoktur.¹¹⁸ (el-Kasas 28/27) ayetinde Hz. Musa'nın annesine vahyedilmesi bu meselede delil olarak kullanılmaktadır.

Şehristânî, İmâmiyye'nin önemli alimlerinden Ca'fer es-Sâdık'tan bahsederken derin bilgi ve edep sahibi olduğundan, meclisine devam edenlerin ondan ilimlerin sırlarını alıp çokça istifade ettiğinden bahsetmektedir. Ayrıca Zeyd b. Ali'nin öldürüldükten sonra asılması olayından sonra aynı durumun oğlu Yahya b. Zeyd için de olacağını önceden söylemiş olması onun geleceğe dair bilgiye sahip olduğuna yorumlanmıştır.¹¹⁹

Şehristânî'ye göre, İmâmiyye Şîa'sı, kıyametin bilgisinin gelmesi beklenen imama verildiğini iddia etmektedir. Buna göre "De ki: yapacağınızı yapın; amelinizi Allah da Resûlü de mü'minler de görecektir.

¹¹⁵ Şehristânî, *el-Mûlel*, 188-189, 228-229; Ayrıca bk. Ressî, *Mecmûu kütüb*, 1: 558; Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 72; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 16, 49; Kummî - Nevbahtî, *Şü Firkalar*, 89, 180, 181; Neseî, *Kitâbu'r-redd*, 176; Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 39.

¹¹⁶ Şehristânî, *el-Mûlel*, 212-215.

¹¹⁷ Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 337.

¹¹⁸ Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 77-78.

¹¹⁹ Şehristânî, *el-Mûlel*, 202-203, 216-217.

Sonra görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz.” (et-Tövbe 9/105) ayetinde gelmesi beklenen imam kastedilmektedir.¹²⁰

Kuleynî’de ise Hişâm b. el-Hakem’den naklen Ca’fer es-Sâdık’tan aktarılan rivayete göre Allah bir kişiyi hüccet kılmışsa, ihtiyaç duyacağı bütün ilimlere onları vakıf kılmıştır.¹²¹ Ayrıca Muhammed Bâkır’a istinaden verilen bilgiye göre yerin ve göğün ilminin gizlendiği kişiye, Allah ümmetin itaatini farz kılmaz.¹²²

Nesefî, İmâmiyye’nin, Hz. Hüseyin neslinden gelen imamlara Cebraîl ilim öğrettiği için yeryüzünün en bilgilileri olduğuna inandıkları iddiasını aktarırken¹²³ İbn Hazm, İmâmiyye’nin, imamın şeriata dair ilmin tamamının onda olduğuna, insanların kesin bilgiye ulaşabilmeleri için ona müracaat etmeleri gerektiğine inandığını belirtmektedir.¹²⁴ Ayrıca İbn Hazm, İmâmiyye’nin, bilginin kaynağı bağlamında imamlarının vahiy aldığını ve mucize gösterdiğini iddia etmekle birlikte onların peygamberlik iddia edecekleri bir noktaya varmadıklarını da ifade etmektedir.¹²⁵

Kummî, İmâmiyye’nin, insanların ihtiyaç duyduğu tüm bilgilerin imamlar tarafından eksiksiz bilineceğini aktarırken¹²⁶ Ahbâri ekolden gelen Şeyh Sâduk’a göre helalleri ve haramları, olmuş ve olacak olanları Hz. Ali, Hz. Peygamber’den öğrenmiştir. Hz. Ali’nin ve soyundan gelenlerin bilgisiz kalmayacağı Hz. Peygamber tarafından bildirilmektedir.¹²⁷

İmamların bilgisi Şeyh Müfid öncesi ahbârî ekolde her şeyi kuşatmışken, Şeyh Müfid’le gelişen usûlî anlayışta imamlara ait bilginin sınırlarına vurgu yapılmıştır. Şeyh Müfid’e göre İmâmiyye’nin ittifağıyla imamlar dinî ilimlerin tümüne vakıftır.¹²⁸ Ancak imamların, Allah’ın bildirmesiyle olmuş veya olacak şeyleri önceden bilmesi mümkündür. İmamların ilim sıfatı olmasına rağmen gaybı bilemezler. Gaybı yalnızca Allah bilir. İmamların gaybı bildiği iddiası gâli fırkalar

¹²⁰ Şehristânî, *el-Milel*, 228-229.

¹²¹ Muhammed b. Ya’küb b. İshâk el-Kuleynî, *el-Usûl mine’l-kâfi*, nşr. Ali Ekber el-Gaffârî (Beyrut, 1980), 1: 262.

¹²² Kuleynî, *el-Usûl*, 1: 262.

¹²³ Nesefî, *Kitâbu’r-redd*, 176.

¹²⁴ İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 176-177.

¹²⁵ İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 206-207.

¹²⁶ Kummî, *Kitâbü’l-makâlât*, 102; Nevbahtî, *Fıraku’s-Şia*, 16; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 89, 242.

¹²⁷ Şeyh Sadûk, *İtikadât-İmâmiyye*, 145.

¹²⁸ Şeyh Müfid, *Evâilü’l-makâlât*, 4: 39.

tarafından ortaya atılmıştır.¹²⁹ İmamların vahiy alması akli açıdan mümkün olmakla birlikte imamların vahiy aldığını iddia etmek insanı küfre sokar. Meleklerin sözlerini işitmesi imamlar için imkânsız değildir.¹³⁰

1.4. Takıyye

Takıyye, sözlükte kendini korumak, sakınmak ve korkma anlamlarına gelmektedir.¹³¹ Terim olarak, bir kimsenin can ve mal tehlikesi karşısında benimsediği inancını gizlemesi ve kendini koruma gayesiyle çevresindeki insanlara uyum sağlamasıdır.¹³²

Şehristânî *el-Milel* adlı eserinde Haricîlik mezhebi ve alt kollarından bahsettiği ilgili yerlerde takıyye ile ilgili düşüncelerini eserine almış olmasına karşın¹³³ İmâmiyye'nin takıyye inancına temas etmemiştir. Diğer taraftan Zeydiyye'nin Süleymaniyye kolunun lideri Süleyman b. Cerir'in, İmâmiyye'nin imamlarını iki görüşten dolayı eleştirdiğini aktarmaktadır. Bunlardan biri Bedâ' inancı diğeri ise takıyyedir. Bedâ' inancı gereği verdikleri söz çıkmazsa Allah bu konuda bedâda bulundu derler. Bir konuda görüş belirtirler. Görüşlerinin çelişkilerle veya hatalarla dolu olduğu anlaşılınca da takıyye icabı bunu yaptıklarını söylerler. Sahip oldukları bu kabuller, onların görüşlerinin doğruluğu hakkında insanların şüphe etmesine sebep olmaktadır.¹³⁴ İmâmiyye'nin takıyye inancını benimsediğini göstermesi açısından Süleyman b. Cerir'in bu eleştirisi önemlidir. Nitekim Zeydi alim Kasım Ressi de Râfıza'yı aynı şekilde eleştirmiştir.¹³⁵

Şeyh Sadûk takıyyenin vacip olduğunu ifade etmektedir. Takıyyeyi terk, namazı terk etmek gibi büyük bir günahdır. Mehdi ortaya çıkıncaya kadar bu inançtan vazgeçmek caiz değildir. Mehdi gelmezden önce takıyyeyi terk eden Allah'ın dininden ve İmâmiyye mezhebinden çıkmış gibidir.¹³⁶ Şeyh Müfid, Şeyh Sadûk'a nispetle daha esnek bir tavır ortaya koyarak takıyyeyi şartlara bağlamaktadır. Takıyye kişinin can korkusu halinde caiz olmakla birlikte bazen farz bazen de vaciptir. Ayrıca Şeyh Müfid'e göre takıyye avam içindir,

¹²⁹ Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 97.

¹³⁰ Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 68-69.

¹³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 54: 4901.

¹³² Topaloğlu - Çelebi, *Kelam Terimleri*, 301; Öz, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri*, 531.

¹³³ Şehristânî, *el-Milel*, 154-155, 158-159.

¹³⁴ Şehristânî, *el-Milel*, 206-207.

¹³⁵ Ressi, *Mecmûu kütüb*, 1: 158-159.

¹³⁶ Şeyh Sadûk, *İ'tikadât-İmâmiyye*, 127-128.

alimler için geçerli değildir. Alimlerin takıyye yapması hakikatin kaybolacağı anlamına gelir.¹³⁷ Zeydiyye dışındaki Şii mezhepler Müslüman ve kâfirlere karşı takıyyenin yapılabileceğini kabul etmektedir. Zeydiyye ise Âl-i İmrân suresinin 28. ayetini delil göstererek takıyyenin sadece kâfirlere karşı yapılabileceğini belirtmektedir.¹³⁸

İbn Hazm da Şia'nın takıyye inancıyla ilgili "Ali, altı aydan sonra bâtıla dönmeyi uygun gördü" ifadesinin bâtil olduğunu kabul etmektedir. Nitekim Hz. Ali yönetimi ele alıp kendinden önceki halifelerin hükümlerini değiştirmemiş, hiçbir antlaşmalarını iptal etmemiştir. Şayet Hz. Ali'ye göre kendisinden önceki yönetimler bâtil olsaydı kendi iktidarında takıyye ondan kalktığı için bâtilin uygulanmaması gerektiğini ifade etmektedir.¹³⁹ Hz. Hasan'ın takıyye gereği Muâviye ile anlaşmış olduğu da Şia'ya isnad edilen görüşlerdendir.¹⁴⁰

1.5. Hz. Ali'nin İmâmeti

1.5.1. Hz. Ali'nin İmâmetinin Delilleri

Şehristânî, Şia'yı Hz. Ali'ye taraftar olanlar, Hz. Ali'nin açık veya kapalı nasla imâmetinin sabit olduğunu savunanlar, imâmetin Hz. Ali neslinden başkasına geçmeyeceğine, eğer geçerse bunun başkasının zulmü veya kendilerinden kaynaklanan bir takıyye ile gerçekleşeceğine inananlar şeklinde ifade etmektedir.¹⁴¹ Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra imâmete atandığı, onun vasîsi olduğu, Gâdir-i Hum bölgesinde Hz. Ali'nin hilafet ve imâmetinin açıklandığı iddiaları hem Sünnî hem de Şii kaynaklarda aktarılmıştır.¹⁴²

Şehristânî'ye göre İmâmiyye uleması Hz. Ali'nin imâmete ikisi imâ, üçü açık, beş rivayetle, Hz. Peygamber tarafından atandığını iddia etmektedir.¹⁴³ Bir rivayette Hz. Peygamber, Berâe sûresini insanlara okuması için Hz. Ebû Bekir'i görevlendirmiştir. Cebrâil gelerek Hz. Peygamber'i bu konuda uyarmıştır. Kendi kavminden birinin okumasının gerekliliğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber,

¹³⁷ Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 118.

¹³⁸ Ressî, *Mecmûu kütüb*, 1: 558-559; Mehmet Dalkılıç, "Eleştirel Açından Bir Kimlik ve İnanç Örtüsü Olarak Takıyye", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2003): 125.

¹³⁹ İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 182-183.

¹⁴⁰ Enbârî, *Mesâilü'l-imâme*, 23-24.

¹⁴¹ Şehristânî, *el-Milel*, 186-187.

¹⁴² İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 168-169; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 16-17; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 88-90; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 19; Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 34, 40; Enbârî, *Mesâilü'l-imâme*, 22; Neseî, *Kitâbu'r-redd*, 171

¹⁴³ Şehristânî, *el-Milel*, 210-211.

sûreyi okuması ve tebliğde bulunması için Hz. Ali'yi görevlendirmiştir. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'den üstünlüğü imâ yoluyla bu rivayetle ortaya koyulmuştur.¹⁴⁴ Sedâbâdi bu olayın Allah'ın emri ile gerçekleşmesini Hz. Ali'nin üstünlüğünü göstermesi açısından yeterli görmektedir.¹⁴⁵

İmâmiyye'ye dair ikinci imâ içerikli delili ise Hz. Peygamber'in diğer sahâbîlerin komutası altında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i görevlendirmesine rağmen, Hz. Ali'yi hiçbir sahâbînin komutasında görevlendirmemesidir.¹⁴⁶ Hz. Ali'nin imâmetinin delili olarak kullanılan bu olay Şii kaynaklarda da geçmektedir.¹⁴⁷

Şehristânî'de geçen açık içerikli ilk rivayete temas edecek olursak; Hz. Peygamber, İslâm mesajının yayıldığı ilk dönemde "Bana malını yolumda feda etmek üzere kim biat eder?" sorusuna bir topluluğun biatıyla karşılık bulmuştur. "Kim bana canı ile biat edecek? Bana canı ile biat edecek olan, vasım ve benden sonra bu işin velisidir." buyurunca sadece Hz. Ali elini uzatarak ona biatini söylemiştir. Bu hadise üzerine Kureyşliler Ebû Tâlib'e gelerek, Hz. Peygamber'in oğlunu senin üzerine emir olarak tayin ettiğini ifade etmişler, onu ayıplamışlardır.¹⁴⁸ Şeyh Müfid, bu haberi Hz. Ali'nin faziletinin ve imâmetteki haklılığının delili olarak sunmaktadır.¹⁴⁹

Gadir-i Hum olayı Şehristânî'de geçen diğer açık örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez." (el-Mâide 5/67) ayeti nazil olduğunda İslâm kemâle ermişti. Hz. Peygamber emri gereği Gadir-i Hum denilen bölgeye gelince gölgelikler kaldırılarak namazın toplayıcılığı nida edildi. Hz. Peygamber deve semerinde iken "Ben kimin mevlâsı isem Ali'de onun mevlâsıdır. Allah'ım onu seveni sev, ona düşmanlık edene düş-

¹⁴⁴ Şehristânî, *el-Mîlel*, 212-213.

¹⁴⁵ Sedâbâdi, *el-Mukni'*, 68-69.

¹⁴⁶ Şehristânî, *el-Mîlel*, 212-213.

¹⁴⁷ Sedâbâdi, *el-Mukni'*, 49-50.

¹⁴⁸ Şehristânî, *el-Mîlel*, 212-213.

¹⁴⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed eş-Şeyh el-Müfid, "el-İrşâd fî ma'rifeti hücecellâhi ale'l-ibâd", *Silsiletü müellefâti's-Şeyh el-Müfid* içinde (Beyrut: Daru'l-Müfid, 1414/1993), 11/1: 7-8, 48-50.

man ol, ona yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakanı yardımsız bırak, o nereye yönelirse hakkı onunla oraya çevir.”¹⁵⁰ buyurduktan sonra üç defa “Dikkat edin, tebliğ ettim mi?” demiştir.¹⁵¹

Şehristânî, Gadî-i Hum olayını Hz. Ali'nin imâmetinin delili olarak değerlendiremeyeceğini, sahabenin de bu anlayışta olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Hz. Ömer'in Hz. Ali için söylemiş olduğu “Ne mutlu sana, her mü'minin mevlâsı oldun” ifadesi bir imâmet düşüncesi şeklinde anlaşılmadığını gösterir.¹⁵² İbn Hazm ise, bu rivayeti güvenilir raviler tarikiyle sahih olarak gelmediği için uydurma olarak görür. Ona göre bu konuda en küçük bilgisi olan bile bu tür haberlerin doğru olmadığına inanmaktadır.¹⁵³ Şii kaynaklarda da Gadî-i Hum olayı başta olmak üzere Veda haccında, Medine'de, Taif'ten ayrıldığı esnada Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından açıkça imam tayin edildiği rivayetlerine rastlanmaktadır.¹⁵⁴

Şehristânî'deki son delile göre, İmâmiyye, Hz. Peygamber'den nakledilen “En güzel hükmedeniniz Ali'dir.” sözünü Hz. Ali için delil kabul etmektedir. Kurân'da geçen “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden emir sahiplerine itaat edin (en-Nisâ 4/59) ayeti bunu ortaya koymaktadır. Ayette geçen “ülû'l-emr” ifadesiyle Hz. Ali kastedilmektedir. Zira o muhacir ve ensar arasındaki birçok anlaşmazlıklarda hüküm vermiştir.¹⁵⁵

1.5.2. Hz. Ali'nin İmâmetini Kabul Etmeyen Ashâbın Durumu

Sahâbe bir kimsenin yanında bulunma, onunla arkadaş ve dost olma anlamında çoğul kelimedir¹⁵⁶, kavram olarak ise, mü'min iken Hz. Peygamber'i görüp Müslüman olarak ölen kişiler için kullanılır.¹⁵⁷

Şii mezhepler ve tâli kollarının sahabeye bakışı imâmet ve hilafet bağlamında ele alınıp Hz. Ali'yi yüceltme ve ilk üç halifeyi itibarsız-

¹⁵⁰ Ebû Abdillâh Ahmed İbn Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şu'ayb Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995), I/84, 118, 119; Ebû İsa Muhammed et-Tirmizî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “Menâkıb”, 19, 20.

¹⁵¹ Şehristânî, *el-Milel*, 212-213.

¹⁵² Şehristânî, *el-Milel*, 212-213.

¹⁵³ İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 344-345.

¹⁵⁴ Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 16; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 16; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 89; Sedâbâdî, *el-Mukni'*, 75-76; Adnan Demircan, *Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadî-i Hum Olayı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 23-91.

¹⁵⁵ Şehristânî, *el-Milel*, 212-215.

¹⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 27: 2400.

¹⁵⁷ Topaloğlu - Çelebi, *Kelam Terimleri*, 269.

laştırmaya yöneliktir. Zeydiyye mezhebi ilk üç halife hakkında olumsuz bir tavrı olmazken Hz. Ali ile savaşanları küfre nispet etmektedir.¹⁵⁸ İmâmiyye ise Hz. Ali'nin hakkını gasp ettikleri iddiasıyla ilk üç halifeyi gasıp olarak nitelemektedir. Bu bağlamda Hz. Ali'nin imâmetini kabul etmeyen tüm sahâbe de küfürle itham edilmiştir.¹⁵⁹

Şehristânî'ye göre İmâmiyye sahâbeyi zulüm ve küfür ile itham etmiştir. Halbuki Kur'an-ı Kerim'de sahâbenin adaletli olduğuna ve Allah'ın onlardan hoşnut bulunduğunu dair ayetler vardır. Şehristânî bu sözlerini delillerle ıspatlamaya çalışmaktadır. "And olsun ki o ağacın altında sana biat eden mü'minlerden Allah razı olmuştur." (el-Fetih 48/18), "Muhacirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar." (et-Tövbe 9/100), "Şu bir gerçek ki Allah, Peygamber'e ve -içlerinden bir grubun kalpleri kaymaya yüz tutup, arkasından Allah tövbelerini kabul buyurduktan sonra- o sıkıntılı zamanda Peygamber'e bağlılıklarını koruyan muhacirlere ve ensara lütfuyla muamele etti." (et-Tövbe 9/117), "Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere vaad etti ki, kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde iktidar verecektir." (en-Nür 24/55) gibi ayetler örnek olarak el-Milel'de zikredilmektedir. Ayrıca Şehristânî sahâbi hakkında birçok haberin mevcut olduğunu söyleyerek İmâmiyye'nin iddialarının yalandan ibaret olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁰

Nesefî, Şia'nın Nâvusiyye kolunun Hz. Ali'yi sahâbenin en faziletlisi olarak kabul ettiğini, ilk iki halifenin Hz. Ali'den üstünlüğünü iddia edenlerin kafir olarak nitelediğini aktarmaktadır.¹⁶¹ İbn Hazm ise İmâmiyye'nin yukarıda bahsi geçen aşırı itham ve küfür söylemlerini eserinde zikretmeksizin sahâbenin Hz. Ali'ye karşı haksızlık yaptığı iddiasında olduklarını ifade etmektedir.¹⁶²

¹⁵⁸ Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 9, 18-19; Kummi - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 71, 91-94; Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 42.

¹⁵⁹ Şeyh Sadûk, *İ'tikadât-İmâmiyye*, 123, 125; Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 42; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 26-27; Ayrıca bk. Mehmet Salih Arı, *İmâmiyye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011), 72-87.

¹⁶⁰ Şehristânî, *el-Milel*, 214-215.

¹⁶¹ Nesefî, *Kitâbu'r-redd*, 174-175.

¹⁶² İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 168-169.

İmâmî gelenekten gelen Şeyh Sadûk ise, imam olmamasına rağmen imamlık iddia edenleri ve ehil olmayan birini imamlığa getirenleri zalim olarak nitelendirirken¹⁶³, Şeyh Müfid, Hz. Ali'ye karşı savaşları kâfir, mel'un ve ebedî cehennemlik olarak kabul etmektedir.¹⁶⁴

1.6. Gaybet ve Mehdîlik

Sözlükte beşerî duyularla algılanamama, gizlenme anlamına gelen gaybet kelimesi¹⁶⁵ İmâmiyye'ye göre insanlardan gizlenmek demek olup insanların içine çıkmayarak gözükmemek veya insanların arasında tanınmadan yaşamayı sürdürmek olarak ifade edilmektedir.¹⁶⁶

Gaybet düşüncesi İslâm tarihinde ilk olarak Abdullah b. Sebe tarafından Hz. Ali'nin ölmediği, gizlendiği ve geri dönüp yeryüzünü adaletle dolduracağı iddiasıyla ortaya çıkmıştır.¹⁶⁷ Gâli firkalardan sayılan Sebeiyye'nin gaybet düşüncesi, zamanla Şîa'nın inanç esasları arasında yer bulmuştur.¹⁶⁸

Sözlükte hidayete erdirilmiş, kendisine doğru yol gösterilmiş kişi demektir.¹⁶⁹ Terim olarak, dünyanın sonuna doğru zulümle dolan yeryüzünü adalet ve hak inancı ile doldurmak üzere gelecek olan kurtarıcı şeklinde tarif edilmektedir.¹⁷⁰ Keysaniyye, Navusiyye, İsmailiyye gibi Şîi mezheplerde görülen mehdî beklentisi özellikle de İmâmiyye mezhebinin inanç esaslarından sayılmakta ve 12. imam Muhammed b. Hasan'ın beklenen mehdî olduğuna inanılmaktadır.¹⁷¹

¹⁶³ Şeyh Sadûk, *İ'tikadât-İmâmiyye*, 123-124.

¹⁶⁴ Şeyh Müfid, *Evâilü'l-makâlât*, 4: 42.

¹⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 36: 3321.

¹⁶⁶ Allame Murtaza Askerî, *Ehl-i Beyt ve Ehl-i Sünnet Ekolleri İmamet ve Sahabe*, çev. Cafer Bendiderya - İsmail Bendiderya (İstanbul: Kevser Yayınları, 2005), 579; Ayetullah Muhammed Horasani, *Alametleriyle Beklenen Mehdi Aleyhisselam*, çev. Mahmut Acar (İstanbul: Risalet Yayınları, 2006), 49; Ayrıntılı bilgi için bk. Topaloğlu - Çelebi, *Kelam Terimleri*, 100-101; Avni İlhan, "Gaybet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 13: 410; Cemil Hakyemez, *Şîa'da Gaybet İnancı ve Gaib On İkinci İmam el-Mehdi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2016), 28.

¹⁶⁷ Enbârî, *Mesâilü'l-imâme*, 23; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 19, 22; Kummi - Nevbahtî, *Şîi Fırkalar*, 95, 99; İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 448-449; Şehristânî, *el-Milel*, 230-231.

¹⁶⁸ Şeyh Sadûk, *İ'tikadât-İmâmiyye*, 111; İlhan, "Gaybet", 13: 412.

¹⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 51: 4638.

¹⁷⁰ Topaloğlu - Çelebi, *Kelam Terimleri*, 208.

¹⁷¹ Enbârî, *Mesâilü'l-imâme*, 23; Nevbahtî, *Fıraku's-Şîa*, 19, 22; Kummi - Nevbahtî, *Şîi Fırkalar*, 95, 99; Şeyh Sadûk, *Kemâlü'd-dîn*, 1: 72, 83-88; İbn Hazm,

Şehristânî'ye göre İmâmiyye, yaşamış olduğu tüm bölünmelere rağmen on ikinci imamın imâmeti, gaybeti ve mehdiliği üzerinden bir inanç sistemi geliştirmiştir.¹⁷² İmâmî fırkalardan Navusiyye, Cafer es-Sadık'ın ölmediğine ve kâim mehdî olarak geri döneceğine inanmaktadır. Ca'fer es-Sadık'tan aktarılan "Başımın, bir dağ üzerinden size yuvarlandığını görseniz bile inanmayın, çünkü ben sizin kılıç sahibi efendinizim." rivayeti Navüsiyye'nin iddiaları için öne sürdüğü delillerden biridir.¹⁷³ Şeyh Müfid'de bu iddialardan bahsetmekle birlikte Ca'fer es-Sâdık'tan nakledilen farklı bir rivayeti kullanmaktadır. Bu rivayet ise "Şayet biri size gelip, benim yıkanıp, kefenlenip, defnedildiğimi iddia ederse ona inanmayın." sözüdür.¹⁷⁴ Şerif el-Murtezâ ise, Nāvüsiyye'yi eleştirerek iddialarını gâli fırkalara benzetmektedir.¹⁷⁵

Şehristânî, İmâmiyye ile ilgili olarak Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünden sonra kimisi onun öldüğüne, kimisi ölmediğine, kimisinin de onun kaim olarak geleceğine inandığını iddia etmektedir. Ca'fer es-Sâdık'ın oğlu Mûsâ Kâzım'ın vefatından sonra da buna benzer çeşitli ihtilaflar yaşanmıştır. Örneğin, İmâmiyye'nin Vâkıfe kolu Musa Kazım'ın gaybete girdiğini ve geri döneceği iddiasını dile getirmektedir.¹⁷⁶ Vâkıfe'nin gaybet ve mehdilik iddialarına Enbârî, İbn Hazm ve Şii kaynaklarda da benzer ifadelerle rastlanılmaktadır.¹⁷⁷

İmâmiyye içerisinde Hasan el-Askeri'nin ölümünden sonra teşekkül eden on bir fırkanın üçü gaybet ve mehdilik iddialarında bulunmaktadır. Onlardan bir fırka Hasan el-Askeri'nin ölmediği, mehdî

Dinler ve Mezhepler, 3: 448-449; Şehristânî, *el-Milel*, 192-193, 218-219, 222-223, 226-227, 230-231.

¹⁷² Şehristânî, *el-Milel*, 226-227.

¹⁷³ Şehristânî, *el-Milel*, 218-219; Ayrıca bk. Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 79-80; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 57; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 195; Şeyh Sadük, *Kemâlü'd-dîn*, 1: 72; İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 171-172, 446-449.

¹⁷⁴ Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 305.

¹⁷⁵ Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 307.

¹⁷⁶ Şehristânî, *el-Milel*, 220-221; Ayrıca bk. Şeyh Sadük, *Kemâlü'd-dîn*, 1: 72; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 313.

¹⁷⁷ Enbârî, *Mesâilü'l-imâme*, 47-48; İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 446-449; Kummî, *Kitâbü'l-makâlât*, 89; Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 67; Kummî - Nevbahtî, *Şii Fırkalar*, 219-220; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 313.

olarak döneceği iddiasını sürdürmektedir.¹⁷⁸ Kısa süre sonra taraftarı kalmayan bu fırkanın iddialarına çeşitli kaynaklarda da rastlamak mümkündür.¹⁷⁹

Altıncı ve dokuzuncu zümreler ise Hasan el-Askeri'nin vefatı sonrası gaip bir oğlu olduğunu iddia edenlerdir. İddiaya göre, Hasan el-Askeri'nin iki yaşında bir oğlu vardır. İsmi Muhammed olup babası vefat ettikten sonra kaim mehdî olduğu kabul edilmektedir. Şehristânî'nin vermiş olduğu tüm bu malumatlar, İmâmiyye Şîa'sının on birinci imamın vefatından sonra gaip mehdî beklentisiyle ilgili çeşitli ihtilaflar yaşadığını göstermektedir.¹⁸⁰

İbn Hazm ise İmâmiyye'deki mehdî beklentisinin Hasan el-Askeri'nin vefatından sonra cariyesinin hamile olduğu iddialarıyla gündeme geldiğini ifade etmektedir. Hasan el-Askeri'nin bir oğlu olduğunu söyleyenler onun gaybete çekildiğini ve geri döneceğini iddia etmektedir.¹⁸¹ Şîi âlimlerden Kummi, Nevbahti, Şeyh Sadûk, ve Murtezâ da bu iddialara yer vermektedir.¹⁸²

Şeyh Saduk, Hasan el-Askeri'nin ölümünden önce on ikinci imam Muhammed el-Mehdî'nin dünyaya geldiğini, gaybete çekildiğini ve uzun bir müddet gaybette kaldıktan sonra geri geleceğini iddia etmektedir.¹⁸³ Beklenen mehdî Allah'ın halifesidir. İsmi Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. Gelişi uzun sürse bile imamın sadece o olduğuna ve gaybetten dönüp yeryüzünü adaletle dolduracağına inanılmaktadır.¹⁸⁴

Şehristânî, gaybetteki kişinin imâmetini benimseyenlerin, utanmadan “De ki: yapacağınızı yapın; amelinizi Allah da Resûlü de mü'minler de görecektir. Sonra görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz.” (et-Tevbe 9/105) ayetini delil kullanmalarını üstü kapalı eleştirmektedir.¹⁸⁵

¹⁷⁸ Şehristânî, *el-Milel*, 224-229.

¹⁷⁹ Kummi, *Kitâbü'l-makâlât*, 106-107; Nevbahti, *Fıraku's-Şîa*, 79-80; Kummi - Nevbahti, *Şîi Fırkalar*, 242, 248-249; Şeyh Sadûk, *Kemâlü'd-dîn*, 1: 77; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 319.

¹⁸⁰ Şehristânî, *el-Milel*, 226-227.

¹⁸¹ İbn Hazm, *Dinler ve Mezhepler*, 3: 172-173, 450-453.

¹⁸² Kummi, *Kitâbü'l-makâlât*, 102-106; Nevbahti, *Fıraku's-Şîa*, 90-93; Kummi - Nevbahti, *Şîi Fırkalar*, 242-247, 264-266; Kuleynî, *el-Usûl*, 1: 514; Şeyh Sadûk, *Kemâlü'd-dîn*, 1: 83-88; Murtezâ, *el-Fusûlü'l-muhtare*, 2: 318-319.

¹⁸³ Şeyh Sadûk, *Kemâlü'd-dîn*, 1: 83-88.

¹⁸⁴ Şeyh Sadûk, *İtikadât-İmâmiyye*, 111-112.

¹⁸⁵ Şehristânî, *el-Milel*, 228-229.

Şehristânî, “Gaybet iki yüz elli kûsür yıl uzadı, hâlbuki sahibimiz, eğer kâim kırklı yıllarda bile ortaya çıkarsa o sizin sahibiniz değildir, demiştir.” rivayetiyle İmâmiyye’nin öz eleştiri yaptığını, gaybetten sonra uzun yıllar geçmesine rağmen sonlanmamasını da anlamsız bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁶

Şehristânî, gaybet süresini kaç yıl tasavvur ettikleri sorusuna İmâmiyye’nin vermiş oldukları “Hızır ve İlyas’ın sağ olup binlerce yıldır yemeye içmeye muhtaç olmadan yaşadıkları gibi Ehl-i Beyt’ten biri hakkında da bu durum caizdir” cevabını şaşkınlık ve bocalama hâli olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Şehristânî’ye göre Hızır ve İlyas bir toplumun sevk ve idaresini üstlenmemiştir. Fakat İmâmiyye’nin imamlarının, bir topluluğu yönlendirmek, hidayet ve adalet etmek gibi bir vazifesi olmalıdır. İnsanlar da o imama uyma mükellefiyetindedir. Nasıl olur da görünmeyen bir imama uyulur, onun yolundan gidiler diyerek İmâmiyye’nin bu düşüncesini tuhaf bulmuştur.¹⁸⁷

Sonuç

İslâm mezhepleri tarihi kaynaklarının en önemlilerinden sayılan Şehristânî’nin *el-Milel ve’n-nihal* adlı eseri dikkate alınarak İmâmiyye’nin İmâmet görüşü incelenmiştir. Teşekkülü h. III. asrın ortalarında başlayıp günümüze kadar devam eden İmâmiyye ile ilgili klasik dönem İslâm mezhepleri müellifleri çeşitli bilgiler aktarmıştır. Bu müelliflerden biri mezhebî kimliğiyle ilgili hakkında çeşitli tartışmalar olan fakat araştırmacıların çoğunluğuna göre Eş’arî bir kelamcı kabul edilen Şehristânî’dir. Eş’arî, Müstakil Sünnî (İbn Hazm), Mürcii-Hanefî ve Zeydi-İsmâîli-İmamî gelenekten gelen eserlerle yaptığımız karşılaştırma sonucunda Şehristânî’nin İmâmiyye’ye ait imamların soyları ve vasiyetleri hakkında doyurucu bilgiler aktardığı fakat imamların ismeti, bilgisi ve takıyye konusunda diğer geleneklere nazaran yeterli düzeyde bilgi aktarmaması dikkat çekicidir. Diğer geleneklere kıyasla özellikle imamların mâsumiyet düşüncesi konusunda el-Milel’de sadece Gâliyye’den sayılan Hişâmiyye kolundan bahsedilirken tek bir yerde temas edilmiştir. Ancak imamın faziletine dair birçok örnek bulmak mümkündür. Sahâbenin durumu ve Hz. Ali’nin imâmet iddiaları gibi meselelerde Şehristânî’nin, eleştirilerde bulunması, gaybetin uzun yıllar sürmesini ve sona ermemesini anlamsız bulması, gaybetteki kişinin imâmetini kabul edenlerin ayeti utanmadan delil olarak kullandıklarını söylemesi eserin mukaddimesinde zikrettiği tarafsızlık ilkesine pek uymadığını göstermiştir.

¹⁸⁶ Şehristânî, *el-Milel*, 226-229.

¹⁸⁷ Şehristânî, *el-Milel*, 226-229; Muhammed el-Mehdî’nin gaybeti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Hakyemez, *Şia’da Gaybet İnancı*, 99-106.

İmâmiyye'nin imâmeti iman meselesi haline getirmesi birçok farklı görüşü benimsemelerinin yanı sıra gaybet ve mehdilik gibi kabullere meyletmelerine sebep olmuştur. İmâmiyye'nin on ikinci imamın gaybeti ve mehdiliği ile ilgili çeşitli iddialarda bulunduğu ve aynı inancı günümüzde de devam ettirdiği anlaşılmıştır. Şii gelenek içerisinde ortaya çıkan farklı imamların vefatı sonrası da gaybet ve mehdilik iddialarında buldukları tespit edilmiştir. Farklı mâkâlât gelenekleriyle de desteklenen bilgilerde İmâmiyye mezhebinin görüşlerinin genel olarak anlaşılabilir şekilde rivayet edildiği, Şehristânî'nin konuları işlerken ilmi üslûba riayet ettiği anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Abdülbâki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Arı, Mehmet Salih. *İmâmiyye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.
- Askerî, Allame Murtaza. *Ehl-i Beyt ve Ehl-i Sünnet Ekolleri İmamet ve Sahabe*. çev. Cafer Bendiderya - İsmail Bendiderya. İstanbul: Kevser Yayınları, 2005.
- Ateş, Orhan. "El-Milel ve'n-Nihal'in Mukaddimesi Çerçevesinde Şehristânî'nin Fırka Yazıcılığının Bazı Sorunları", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2008): 105-130.
- Aydınli, Osman vd. *Mezheplere Göre Klasik Kaynaklar ve Özellikleri*. ed. Halil İbrahim Bulut. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Aydınli, Osman. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*. Ankara: Hititkitap Yayınevi, 2008.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed. *el-Fark beyne'l-fırak*. nşr. Nuaym Hüseyin Zerzûr. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1436/2015.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed. *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fıglalı. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Beyhakî, Ebû'l-Hasan Zahirüddin Ali b. Zeyd b. Muhammed. *Tetimetü swânü'l-hikme*. nşr. Refik el-A'cem. Beyrut: Darü'l-Fikri'l-Lübânî, 1336/1918.
- Bulut, Mehmet. "İsmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/134-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes'alesi 1* içinde, ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz. 441-491. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

- Dalkılıç, Mehmet. “Abdülkerim eş-Şehristânî'nin İslâm Mezheplerini Tasnif Metodu”. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2008), 141-155.
- Dalkılıç, Mehmet. “Eleştirel Açından Bir Kimlik ve İnanç Örtüsü Olarak Takıyye”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2003): 113-139.
- Dalkılıç, Mehmet. “İbn Hazm'a Göre Şîa”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2006): 147-172.
- Demir, Ahmet İshak. *Klasik Dönem Mezhepler Tarihi Kaynaklarının Objektifliği*. Rize: STS Yayınları, 2011.
- Demircan, Adnan. *Hız. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Ebû Temmâm. *Bâbu's-Şeytân min kitâbi's-şecere*. nşr. Wilferd Madelung, Paul E. Walker. Leiden: Tuta Sub Aegide Pallas, 1998.
- Enbârî, Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Abdillâh. *Mesâilü'l-imâme ve muktetafât mine'l-kitâbi'l-evsat fi'l-makâlât*. nşr. Joseph Van Ess. Beyrut, 1971.
- Eş'arî, Ebû'l Hasan. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfu'l-musallîn*. nşr. Helmut Ritter. Beyrut: Daru'n-Neşr, 1426/2005.
- Eş'arî, Ebû'l Hasan. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfu'l-musallîn*. nşr. Helmut Ritter. Beyrut: Daru'n-Neşr, 1426/2005.
- Gömbeyaz, Kadir. *İslam Literatüründe İtikâdî Fırka Tasnifleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Günaydın, Enver, *Eş'arî'ye Göre Şîa Fırkaları*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Hakyemez, Cemil. *Şîa'da Gaybet İnanç ve Gaib On İkinci İmam el-Mehdî*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2016.
- Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü enbâi'z-zamân*. nşr. İhsan Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1971.
- Hamevî, Şihâbüddîn Ebî Abdillâh Yâkût. *Mu'cemü'l-büldân*. nşr. Ferîd Abdülazîz el-Cündî. 7 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Harman, Ömer Faruk. “el-Milel ve'n-Nihal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 58-60. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Harman, Ömer Faruk. “Şehristânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 467-468. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Horasani, Ayetullah Muhammed. *Alametleriyle Beklenen Mehdi Aley-hisselam*. çev. Mahmut Acar. İstanbul: Risalet Yayınları, 2006.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed. *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. nşr. Şu'ayb Arnaût. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.

- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd el-Endelüsî. *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, çev. Halil İbrahim Bulut. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Camâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah ve Hâşim Muhammed Şazeli. 55 Cilt. Kahire: Daru'l-Maarif, 1119/1708.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddîn. *Minhâcü's-Sünneti'n-nebeviyye fî nakzi kelâmi'l-şîati'l-kaderiyye*. nşr. Muhammed Reşad Sâlim. 9 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1409/1989.
- İlhan, Avni. "Gaybet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 410-412. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- İnal, İbrahim Hakkı. "Batıda Mezhepler Tarihi Metodolojisi Çalışmaları: Keith Lewinstein Örneği". *Usûl: İslam Araştırmaları* 11 (2009): 55-70.
- Kâdî Abdülcebbâr. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi*, çev. İlyas Çelebi. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Kummî, Ebû Halef el-Eş'arî - en-Nevbahtî, Ebû Muhammed b. el-Hasan b. Mûsâ. *Şîr Fırkalar, Kitâbü'l-makâlât ve'l-fırak/Fıraku's-Şîa*, çev. Hasan Onat - Sabri Hizmetli - Sönmez Kutlu - Ramazan Şimşek. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Kummî, Ebû Halef el-Eş'arî. *Kitâbü'l-makâlât ve'l-fırak*. nşr. Muhammed Cevad Meşkûr. Tahran: Matbaatü Haydarî, 1963.
- Kutlu, Sönmez. "İslâm Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes'alesi 1* içinde, ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz. 391-440. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2008.
- Kuzgun, Şaban. "Şehristani'nin Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve 'el-Milel ve'n-Nihal' İsimli Eserinin Dinler Tarihi İle İlgili Önemli Bölümlerinin Tercümesi". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1985): 179-208.
- Lewinstein, Keith. *Studies in Islamic Heresiography: The Khawarij in Two Fıraq Traditions*, New Jersey: Princeton University, Doktora Tezi, 1989.
- Mayer, Toby. "Şehristânî'ye Göre Kur'ân'ın Sırları: Bir Ön Değerlendirme". çev. Mehmet Kaya. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2008): 93-140.
- Murtezâ, Şerîf. *el-Fusûlü'l-muhtare mine'l-uyun ve'l-mehâsin. Silsiletü müellefâti's-Şeyh el-Mufîd* içinde. 2. Beyrut: Daru'l-Müfid, 1414/1993.

- Müfid, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed eş-Şeyh. *el-İfsâh fi'l-imâme. Silsiletü müellefâti's-Şeyh el-Müfid* içinde. 8. Beyrut: Daru'l-Müfid, 1414/1993.
- Müfid, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed eş-Şeyh. *el-İrşâd fi ma'rifeti hücecellâhi ale'l-ibâd. Silsiletü müellefâti's-Şeyh el-Müfid* içinde. 11/1. Beyrut: Daru'l-Müfid, 1414/1993.
- Müfid, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed eş-Şeyh. *Evâilü'l-makâlât fi'l-mezâhibi ve'l-muhtarât. Silsiletü müellefâti's-Şeyh el-Müfid* içinde. 4. Beyrut: Daru'l-Müfid, 1414/1993.
- Nesefî, Ebû Mütî Mekhûl b. el-Fadl. *Kitâbu'r-redd alâ ehli'l-bida' ve'l-ehvâ.* nşr. Seyyid Bahçivan. Konya: Hikmet Yayınları, 2013.
- Nevbahtî, Ebû Muhammed b. el-Hasan b. Mûsâ. *Fıraku's-Şîa.* nşr. es-Seyyid Muhammed Sâdık. İstanbul: Matbaatü't Devle, 1931.
- Onat, Hasan. "Şii İmâmet Nazariyesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (1992): 89-110.
- Öz, Mustafa. *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Öztürk, Mustafa. "Mefâtihu'l-Esrâr Adlı Kur'an Tefsiri Bağlamında Ebû'l Feth eş-Şehristânî'nin Mezhebî Kimliği Üzerine Bir İnceleme". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2012): 1-41.
- Râzî, Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân. *Kitâbü'z-zîne fi'l-kelimâti'l-islâmiyyeti'l-arabiyye.* nşr. Hüseyin Hamdânî. 2 Cilt. San'a: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsü'l-Yemenî, 1415/1994.
- Ressî, Kâsım b. İbrahim b. İsmâil b. İbrahim b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebi Tâlib. *Mecmûu kütüb ve resâili'l-İmâm el-Kâsım b. er-Ressî.* nşr. Abdülkerim Ahmed Cedbân. 2 Cilt. San'a: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1422/2001.
- Sedâbâdî, Ubeydullah b. Abdullah. *el-Mukni' fi'l-imâme.* nşr. Şâkir Şeba. Kum: Müessesetü Neşri'l-İslâmî, 1414/1993.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed. *et-Tahbîr fi'l-mu'cemi'l-kebîr.* nşr. Halil el-Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1998.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi. *Tabakâtü's-şâfi'îyyeti'l-kübrâ.* nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî ve Abdülfettâh Muhammed b. el-Hulv. 10 Cilt. Kahire: Daru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1336/1918.
- Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim. *el-Milel ve'n-Nihal Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi.* çev. Mustafa Öz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.

- Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm. *Nihâyetü'l-ikdâm fî ilmi'l-keîâm*. nşr. Alfred Guillaume. London: Oxford University Press, 1934.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî. *Risâletü'l-i'tikadât-İmâmiyye (Şî-İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî. *Kemâlü'd-dîn ve temâmü'n-ni'me*. nşr. Ali Ekber el-Gaffârî. 2 Cilt. Kum: Neşr-ü Dâri'l-Hadis, 1395.
- Şirazî, Ayetullah Uzma Nasır Mekarim. *İnançlarımız*, çev. İsmail Bendiderya. İstanbul: Kevser Yayınları, 2011.
- Tabatabâî, Allame Muhammed Hüseyin. *Tüm Boyutlarıyla İslâm'da Şia*, çev. Kadir Akaras - Abbas Akyüz. İstanbul: Kevser Yayınları, 2016.
- Tan, Muzaffer. "Hanefi-Mâturîdî Fırak Geleneği Bağlamında Mezheplerin Tasnif Meselesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008): 121-152.
- Tancı, Muhammed. "Şehristânî". *İslâm Ansiklopedisi*. 11: 392-396. İstanbul: MEB Yayınları, 1979.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer. *Şerhu'l-akâidi'n-nesefiyye*. nşr. Muhammed Adnan Derviş. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed. *Sünenü't-Tirmizî*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Toker, Yaşar, *Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şehristânî'nin el-Mîlel ve'n-Nihal Adlı Eserinde Sabîlîlik*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Topaloğlu, Bekir - İlyas Çelebi. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Toru, Ümit. "Eş'arî Geleneğinin İsmâîlîlik Söylemi ve Sosyo-Politik Temelleri (Bağdâdî Örneği)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 363-402.
- Toru, Ümit. "İmâmiyye Algısında Süreç İhmali ve Genelme Sorunu: Eş'arî Makâlât Geleneği Örneği". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2018), 377-418.
- Toru, Ümit. "İsmâîliyye'nin İslam Dışı Kökenine Dair Eş'arî İddialar". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2029), 241-278.
- Toru, Ümit. *Olgu ile Kurgu Arasında Eş'arî Geleneğinin Şîlik Algısı*. Ankara: Astana Yayınları, 2020.
- Uzun, Âdem Sezgin, *İbn Hazm'ın Gulat Anlayışı ve Gâli Fırkalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Yıldırım, Ömer Ali. *Şehristânî'nin İbn Sînâ Eleştirisi*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.

Yörükân, Yusuf Ziya. *Ebü'l-Feth Şehristânî "Milel ve Nihal" Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Mezheplerin Tetkikinde Usûl*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. nşr. Şu'ayb Arnâut. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996.

Extended Summary

The importance of primary sources in the research of History of Islamic sects is indisputable. Shahrastani's work, *al-Milal wa'l-nihal* is among the important sources of History of Sects claiming to be an objective resource. In this work, which has received various praises within the historical maqalat tradition of the sects, a comparison is made between the Imamiyyah branch of Shia and different maqalat traditions written before *al-Milal*, while investigating the concept of imamate. The reason for our preference for the Shi'a's Imamiyya sect is that it is the second largest majority after the Ahl as-Sunnah, which differentiates itself by accepting the idea of imamate as a belief system in the Islamic Ummah. Our aim is to determine what kind of interaction with the information belonging to the Imamiyyah sect, as expressed in Shahrastani, interacts with the works from the Ash'ari, independent Sunni (Ibn Hazm), Murjiite-Hanafi and Shiite traditions. This will help us to understand better the formation process of the historical tradition of Islamic sects and it will be determined what kind of conceptual and analytical framework that the resulting literature fits into. Another aim is to determine the extent to which it adheres to the objectivity criteria stated in the introduction of *al-Milal*. In this context, how Shahrastani, who classified Imamiyyah as one of the five main branches of Shia, handled the idea of imamate, and whether these views reflect the truth or not, were compared with the historical sources of sects from different traditions in accordance with research and publication ethics.

In the method of handling the subject, Shahrastani's life, ideas and works were briefly mentioned, and then a conceptual framework was created about the idea of the imamate. The necessity of imamate, the characteristics of an imam, taqiyyah (dissimulation), the imamate of Imam Ali, the concept of occultation (ghayba), and the belief in the Mahdi are examined by determining the views of the Imamiyya sect. These views are then compared with works from different traditions mentioned above, as well as with the book *al-Milal*. In our research, all the information regarding the Imamiyya sect found in *al-Milal* has

been included in order to identify any differences or deficiencies in knowledge. While comparing, current studies have been partially touched upon. As literature, Shahrستاني's *al-Milal wa'l-Nihal*, belongs to the Ashari tradition, is one of the main sources of our research. During the comparison, Ibn Hazm's work *al-Fasl*, which has a problem of contact with the Ashari-Mutazili tradition and is evaluated as independent within Sunnism, and other works belonging to the Murjiite-Hanafi, Zaydi, Ismaili and Imami traditions have also been examined.

An overview of Shahrستاني was provided before delving into the main topic. Various claims have been put forward about Shahrستاني, who is a member of the Ashari and Shafii sect, and it has been claimed that he is prone to the views of philosophers. One of the debated aspects regarding Shahrستاني's religious affiliation is the claim that he belonged to the Imamiyya sect. Despite all these different claims, Shahrستاني is accepted as one of the scholars in Sunni-Ashari kalam tradition.

The Imamate issue is one of the important elements that cause both political and theological schooling among Muslim societies. As a matter of fact, more disagreements arose on this issue than on any other religious issues, and the parties even entered into an armed struggle with each other. After expressing the general consensus of the Shi'a regarding the necessity of the imam, Shahrستاني provided various information about the concept of the imamate within the Imamiyya branch. Shahrستاني stated that the Imamiyyah sect was in agreement with the transfer of the imamate until the time of Ja'far al-Sadiq. The same information has been encountered about the lineage and testament of the Imam of the Imamiyya branch of Shia, although the ways of expression of Shahrستاني in particular are different in different traditions. It was seen that they adopted the condition of inheritance in the imamate, and they disagreed more after each imam than the other sects. While the concept of infallibility of the imam (*masumiyet*) is an important topic for the Imamiyya, *al-Milal* only provides a single piece of information on this matter.

More detailed information is given in other traditions. Nesefi reports that Navusiyyah, one of the subgroups within Imamiyya, bases the superiority and excellence of Imam Ali on his kinship with the Prophet Muhammad and his bravery in battles. Ibn Hazm, like the aforementioned statements, also expresses that Shi'a regards Imam Ali as the most superior among the ummah (Muslim community) after the death of Prophet Muhammad. He shares a similar view in emphasizing the elevated status of Imam Ali within Shi'a beliefs. Shiite scholars such as Kummi and Nevbahti also state that imams must be innocent because religious sciences endowed to them.

Indeed, within the Imamiyya sect, it is possible to find examples of the virtues of the Imams in Shahrastani's works. One example of the virtue of Imam Ali is when Prophet Muhammad entrusted him with the duty of reciting Surah Al-Bara'at (Surah At-Tawbah) instead of Abu Bakr. This incident is cited as evidence of the excellence and special status of Imam Ali. While talking about Ja'far al-Sadiq, one of the important scholars of Imamiyyah, Shahrastani mentions that he had deep knowledge and decency, and that those who attended his assembly took the secrets of science from him and benefited a lot. According to a narration attributed to Ja'far al-Sadiq, as reported by Kulayni through Hisham ibn al-Hakam, if Allah appoints someone as his proof (hujjah), He bestows upon them all the knowledge they will need.

In his work, *al-Milal*, Shahrastani did not touch on the belief of Imamiyya, although he included his thoughts on taqiyyah in the relevant places where he mentioned the Kharijites and its sub-branches. Sheikh Saduk states that taqiyyah is an obligatory. According to Shaikh Mufid, taqiyyah is for the common people, not for scholars. The taqiyyah of scholars means that the truth will be lost. Ibn Hazm expresses his opinion regarding the Shi'a belief in taqiyyah. According to him, if, in the view of the Shi'a, the previous administrations were considered invalid, then taqiyyah should not be practiced during the rule of Imam Ali because it would no longer be necessary. He suggests that if Imam Ali's rule is considered legitimate, there would be no need for taqiyyah as falsehood should not be implemented.

According to Shahrastani, the Imamiyyah developed a belief system based on the imamate, occultation, and mahdism of the twelfth imam, despite all the divisions it experienced. Ibn Hazm states that the expectation of the Mahdi within the Imamiyyah emerged after the death of Hasan al-Askari, based on the claims of his concubine's pregnancy.

As a result, the Imamiyya's view on the Imamate was examined by taking into account the work of Shahrastani, which is considered to be one of the most important historical sources of Islamic sects, *Al-Milal wa'l-Nihal*. Classical historians of Islamic sects have provided various information regarding the formation of Imamiyya, which emerged in the middle of the 3rd century and reached to the present. Despite various debates about his sectarian identity, Shahrastani is accepted as an Ash'ari theologian according to the majority of researchers. Based on our comparison with works from the Ashari, independent Sunni (Ibn Hazm), Murjiite-Hanafite and Zaydi-Ismaili-Imami traditions, it is notable that Shahrastani provides comprehensive information about the lineages and wills of the Imams belonging

to Imamiyya. However, it is worth noting that he does not offer sufficient information about the sinlessness, knowledge, and dissimulation (taqiyyah) of the Imams compared to the other traditions. Regarding the concept of the infallibility of the Imams, al-Milal briefly mentions the Hisamiyyah branch, which is considered among the Galiyya (extremist) sects, in only one place.

However, it is possible to find many examples regarding the virtue of the Imam. In matters such as the status of the Companions (ashab) and Imam Ali's claims of the imamate, Shahrستاني's criticism, his view on the prolonged occultation and its never-ending nature, and his assertion that those who accept the imamate of the hidden Imam shamelessly use the verse as evidence, all indicate that he deviated from the impartiality principle mentioned in the introduction of his work. The Imamiyyah's emphasis on the concept of imamate as a matter of faith has led them to adopt various different views and incline towards beliefs such as occultism and the Mahdism. It has been understood that the Imamiyya made various claims about the occultation of the twelfth imam and his Mahdism, and that the same belief continues today. It has been determined that different imams who emerged in the Shi'ite tradition made claims of occultism and Mahdism even after their death. It has been understood that the views of the Imamiyya sect are transmitted in a way that can be understood in general, in the information supported by different maqalat traditions, and that Shahrستاني complied with the scientific style while processing these subjects.